Grote Atlas van de Verenigde Oost-Indische Compagnie
Comprehensive Atlas of the Dutch United East India Company

– . . . . .II Afrika en de VOC: kaarten, plattegronden en topografische tekeningen, 1590-1806

– . . . . .II Africa and the VOC: maps, plans and topographical drawings, 1590-1806

– . . . . .**Zuid-Afrika, de Kaapkolonie / South Africa, the Cape Colony**

258-259 I:W: Wernich., [ca./c. 1790] :
Plan van de Berg Revier [...].
Map of the Great Berg River [...].

258. . . . J:W: Wernich, [ca./c. 1791] :
Plan / van de / St. Helena Baay / met een gedeelte der / Berg Rivier / en de daar in, en langs Versogte Plaatsen.
Map / of / St. Helena Bay / with part of the / Great Berg River / and the Requested Farmsteads on, and along the same.

259. . . . [Johannes Schumacher, 1776-1780] :
Berg Rivier, Plaats van M. Melck van de Oost zijde gesien/ van de West zijde gesien.
Great Berg River, Farm of M. Melck as seen from the East side / as seen from the West side.

260-261 [Christoph Hieronimus Leiste, 1777-1779] :
[Kaart van een gedeelte van de Olifantsrivier].
[Map of part of the Olifants River].

262 . . . [Evert Walraven Cochius, ca./c. 1735] :
De Africaanze / Zuyd-Hoek [...].
The African / South Corner [...].

263 . . . E:V: Stade, 1710 :
Afteekening van de Colonie van Stellenbos [...] mijlen van 't Casteel / aan Cabo de Goede Hoop den 15:n februarij A:o 1710.
Depiction of the Colony of Stellenbosch [...] miles from the Castle / at the Cape of Good Hope the 15th of February A:o 1710.

263 . . . Thiebault, 1787 :
Plan / Van / de Clapmuts.
Plan / Of / the Klapmuts.

264 . . . [Johannes Schumacher, 1776-1777] :
Stellen Bosch.
Stellenbosch.

264 . . . [Johannes Schumacher, 1776-1777] :
(1) Simond Berg bij Stellenbosch, in welke de Silvermijn was.
(1) Simonsberg at Stellenbosch, in which was the Silver Mine.

265 . . . [Johannes Schumacher, 1776-1777] :
De Waater-fall bij de Bang-hoeck.
The Waterfall at the Banghoek [Helshoogte].

265 . . . [Johannes Schumacher, 1776-1777] :
Gesigt van de Fransche Hoeck.
View of Franschhoek.

266 . . . [Johannes Schumacher, 1776-1777] :
De Fransche Hoecks Klooff.
Franschhoek Pass.

266 . . . E:V. Stade, 1710 :
Drakesteyns Colonie aan Caap de Goede Hoop daar de kerk staat [...].
Drakenstein Colony at the Cape of Good Hope where the church is [...].

267 . . . E:V: Stade, [1710] :
De perel ontrent 3 uuren van Drakesteijn.
Paarl about 3 hours from Drakenstein.

267 . . . [Johannes Schumacher, 1776-1777] :
Gesigt van Swarte Berge.
View of the Zwartberg [Groot Swartberge].

268 . . . [Johannes Schumacher, 1776-1777] :
Gesigt van de Pount an de Berg Revier na de Perle Berg toe.
View of the Ferry across the Berg River towards the Paarlberg.

268-269 Wernich 1788 :
Kaart van het District genaamd Vier-en-Twintig Rivieren / geleegen ten Noorden [...] Uuren van de Caap de Goede Hoop.
Map of the District called Vierentwintig Rivieren [Twenty-four Rivers] / situated [...] Hours to the North of the Cape of Good Hope.

Deel 3.9 / Part 3.9

269 . . . [Johannes Schumacher, 1776-1777] :
Ingang van de Rodesands Kloof.
Entrance to Roodezand Kloof.

269 . . . [Johannes Schumacher, 1776-1777] :
Rodesands Kloofft Gesigt na Mosterds-Hoecx toe.
Roodezand Kloof View towards Mostertshoek.

270-271 [Johannes Schumacher, 1776-1778] :
Gesigt van het Roode Sand of het Land van Waveren [...].
View of Roodezand or the Land van Waveren [Tulbagh Valley] [...].

270 . . . [Johannes Schumacher, 1776-1777] :
Winter Hoeck. / Winter hoeck van de 3 Fontein af gesien.
Winterhoek. / Winterhoek as seen from the 3 Springs.

271. . . . [Johannes Schumacher, 1776-1777] :
Gesigt van de Hecks Revier buiten de Klooff bij Daniel Hoego.
View of the Hex River beyond the Gorge at [the farm of] Daniel Hugo.

272 . . . [Johannes Schumacher, 1776-1777] :
Buffeljacht / Kricka of Beeren fleij.
Buffalo hunt / Kariega Valley or Beervlei.

273 . . . [Johannes Schumacher, 1776-1777] :
De Bocke Jagt in Bigin van de Camtebou.
The Springbok Hunt in the Beginning of the Camdeboo.

273 . . . [Johannes Schumacher, 1776-1777] :
Schnee berge bij Koeckmoer.
Sneeuberg near [the farm of] Koekemoer.

274. . . . [Johannes Schumacher, 1776-1777] :
Bergen van de Camdeboo van de Schneeberg af gezien.
Camdeboo Mountains as seen from the Sneeuberg.

274. . . . [Johannes Schumacher, 1776-1777] :
Schneeuw Bergen bij van der Wald.
Sneeuberg at [the farm of] Van der Walt.

275. . . . [Johannes Schumacher, 1776-1777] :
In de Candeboo bij Schwanepoel.
In the Camdebo at [the farm of] Swanepoel.

275. . . . [Johannes Schumacher, 1776-1777] :
Gezigt van de Schnee-Bergen.
View of the Sneeuberg.

276 . . . [Johannes Schumacher, 1776-1777] :
Gegend van Schneeuw Bergen na t Noorden.
Vicinity of the Sneeuberg looking North.

276 . . . [Willem Bartholomé Eduard Paravicini di Capelli, 1803] :
Graaf Reinet met de Compasberg.
Graaff-Reinet with the Kompasberg.

277 . . . [Willem Bartholomé Eduard Paravicini di Capelli, 1803] :
Theebos Bergen by Graaf Reinet.
Teebus Mountain near Graaff-Reinet.

277 . . . [Willem Bartholomé Eduard Paravicini di Capelli, 1803] :
Orange Rivier.
Oranjerivier, Orange River.

278-279 [Johannes Schumacher], R:J: Gordon, 1778 :
Gesigt van een rivier en landstreek, gelegen in het zuidelijke gedeelte van africa [...].
View of a river and country, situated in the southern part of Africa [...].

279 . . . [Johannes Schumacher, 1776-1777] :
De Rinoster Jagt bij de Kleene Visch Revier.
The Rhinoceros Hunt at the Little Fish River.

280 . . . [Johannes Schumacher, 1776-1777] :
De Bosch-Berg over Breintjes Hoogte.
The Bosberg opposite Bruintjieshoogte.

280 . . . [Johannes Schumacher, 1776-1777] :
Begin van de Bosch-Berg over Breintjes Hoogte.
The beginning of the Bosberg opposite Bruintjieshoogte.

281. . . . [Johannes Schumacher, 1776-1777] :
De Bosch-Berg over Breintjes Hoogte bij de Oude Prins.
The Bosberg opposite Bruintjieshoogte at [the farm of] Old Mr. Prins.

V Afrika / Africa

Atlas Maior
nationaalarchief
Universiteit Utrecht Faculteit Geowetenschappen
KNAG

PLAN VAN DE BERG REVIER

Begrensende vanden mond der selve aande HELENA BAAY mede waar af op tot de VIERENTWINTIG REVIEREN opgenomen door den Ex.ellentie den Weledele Gestrenge

AANWYZING DER PLAATZEN

1. Patrysje Berg
2. Kuyp
3. Bakens Wagt
4. De Plaat
5. Klipbaak
6. Karrelje Kraal
7. Klipfontein
8. Doornfontein
9. Welkom
10. Heuvelfontein
11. Kerste fontein
12. Haais Kraal
13. Kleine Zoute kloof
14. Groote Zoute kloof
15. Kleine Vondeling
16. Groote Vondeling
17. Klipbank
18. Derreboom
19. Broekmans
20. Klipheuvel
21. Zandrivier
22. Zandvlei
23. Uyle riet
24. Groene fontein
25. Riet kloof
26. Bruyn kraal
27. Witte Waater
28. Klipheuvel
29. Nieuwerust
30. Vondeling
31. Milvertand
32. Gemel bloem kraal
33. Vogelstruys dorn
34. Renbuck
35. Vleermuys
36. Vleermuys turrit
37. Honing Fontein
38. Drie Heuvels
39. Sluys wyk
40. Kleyne dreft
41. Honing Berg
42. Een Gedeelte van halve maan Hof
43. Bakoven
44. Kleine Berg Revier

PIKET

BERGEN

't ZWARTE GEBERGTE

PATTESJE BERG

Het groote Berg Revier

Mond der BERG RIVIER

N.r HELENA BAAY.

Schaale van 3000 Rhylandsche Roeden.

Schaale van 2 Uuren gaans.

PLAN

Van de

S.t HELENA BAAY

met een gedeelte der

BERG RIVIER.

en de daar in, en langs Versagte Plaatsen

EXPLICATIE.

N.o	
1	De Veerkops drift
2	Beerenvlei drift
3	Oude hut van A. Louw d.e oude
4	Olyfhants kraal
5	Versagte plaats Noodhulp Vander Spuy
6	De Jongfou gift Marel
7	De Hillcoat Rogouw
8	Kleinberg
9	De Middelberg Rogouw & J. Laubscher
10	De groblkuuings Valley H. Claete
11	De Schuyvenaars J.T. Laubscher & Rogouw
12	De Zuurvlei Bruyns J.T. Laubscher

Opgenomen door my
J. H.r Maasdorp
gesw. Landmeter

De Plaat

Bergvlei Farm

De Klipbank J. Laubscher

Middelste Valley

Kleine Klipbank

Berg Revier

Zout Rivier

Dennen Bosch J. Rous

Berg Revier

Kleine Kloofs Hoogte

Hoek Kraal

Oosterlyk Punt van de West Landsdrift

Zout zaks Fontein

Rogouw Kleine Berg

Spanjaards Koek

Rogouw Baard

Mond der Berg Revier

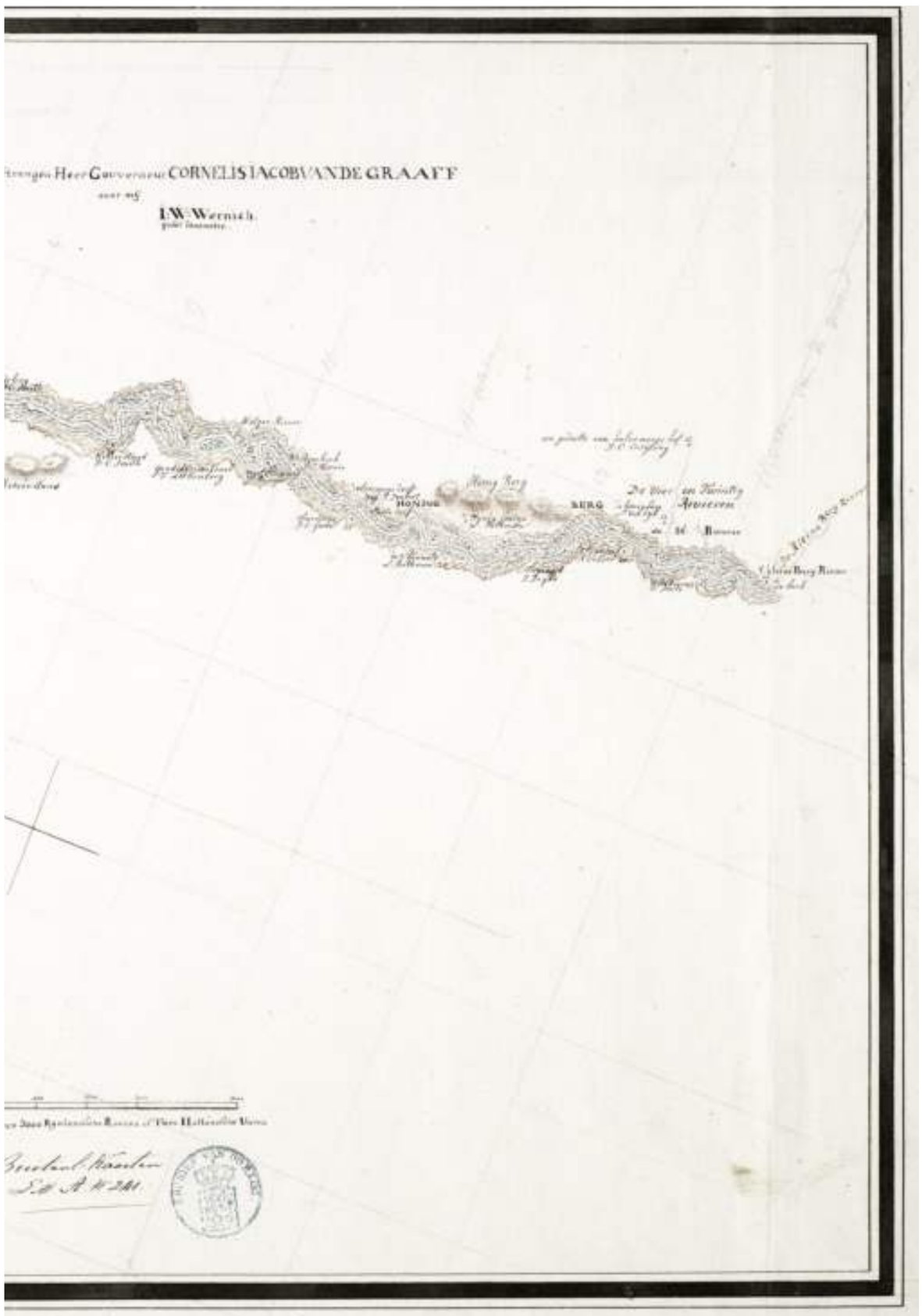

bladen 258-259 boven / sheets 258-259 above:

Nationaal Archief, 4.TOPO 15.21.

Opgenoomen op ordre van zijn Excellentie den Weledele Gestrengen Heer Gouverneur Cornelis Iacob van de Graaff door mij I:W:Wernich. gesw: landmeter, [ca. 1790] : Surveyed on the orders of his Excellency the Right Honourable Governor Cornelis Jacob van de Graaff by me J:W:Wernich. sworn surveyor, [c. 1790] :

Plan van de Berg Revier [...].

Map of the Great Berg River [...].

Schaalstok van 3000 Rijnlandsche Roeden of Twee Hollandsche Uuren = [ca. 1 : 120.300].
Scale-bar of *3000 Rijnlandsche Roeden of Twee Hollandsche Uuren* = [approximately 1 : 120,300].

1 kaart : ms op papier, gekleurd, 40,5 x 85,5 cm.
1 map : ms on paper, coloured, 40.5 x 85.5 cm.

Oriëntatie: het noorden is linksboven.
Orientation: north is upper left.

Verklaringen: [boven] vervolg van de titel :
Explanations: [above] continuation of the title :

Beginnende van den mond der zelve aan de Helena Baay oostwaards op tot de Vierentwintigrevieren.

[linksboven] een legenda bij de nummers 1 t/m 44 :
[upper left] a key to the numbers 1 to 44 :

Aanwijzing der plaatsen.
1. Patrijse Berg.
2. Uijtkijk.
3. Baak en Wagt.
4. De Plaat.
5. Kliphoek.
6. Karmelkskraal.
7. Klipfontein.
8. Doornfontein.
9. Welkom.
10. Heuvelfontein.
11. Kersse fontein.
12. Haase Kraal.
13. Kleine Zoute kloof.
14. Groote Zoute kloof.
15. Kleine Vondeling.
16. Groote Vondeling.
17. Klipbank.
18. Dorreboom.
19. Breekmuur.
20. Klipheuvel.
21. Zanddrift.
22. Zandvliet.
23. Uijledrift.
24. Groene fontein.
25. Rietkloof.
26. Brood kraal.
27. Witte Waater.
28. Klipheuvel.
29. Nieuwe drift.
30. Vondeling.
31. Misverstand.
32. Goudsbloemekraal.
33. Vogelstruijsdrift.
34. Remhoek.
35. Vleermuijs.
36. Vleermuijsdrift.
37. Honing Fontein.
38. Drie Heuvels.
39. Sluijswijk.
40. Kleijne drift.
41. Honing Berg.
42. Een Gedeelte van halve maans Hof.
43. Bakoven.
44. 'T Kleine Berg Rivier.

Bij de Patrijsberg links is de militaire post ('Soldaten Post') aan de St. Helenabaai aangegeven en bij de monding van de Grote Bergrivier de plaats van het VOC-baken met ernaast de wachtpost; zie de bladen 232-235. Het grote aantal boerderijen langs de rivier maakt duidelijk waarom de Compagnie een opneming van deze landerijen dringend noodzakelijk achtte, niet het minst vanwege de belastingheffing. In 1790 bracht Johan Willem Wernich de gehele Bergrivier in kaart (Nationaal Archief, 4.JSF 14.2), waarvan deze kaart het gedeelte tussen de St. Helenabaai en de Kleine Bergrivier (Klein Berg River) bedekt. Vergelijk de opneming van de noordelijker gelegen Olifantsrivier op de bladen 260-261. Op blad 259 onder is een tekening door Johannes Schumacher van de boerderij van Martin Melck aan de Bergrivier afgebeeld, die mogelijk dezelfde is als de plaats Kers(se)fontein (11) op Wernichs kaart. Melck bezat overigens meerdere boerderijen in de Kaapkolonie. De iets latere kaart van Wernich op blad 258 onder geeft alleen de benedenloop van de Grote Bergrivier weer, met de 'versogte plaatzen' waarvoor in 1791 formele registratie en toekenning werd gevraagd.

The military post (*Soldaten Post*) at St. Helena Bay is shown on the left at the Patrysberg, and at the mouth of the Great Berg River the place where the VOC marker stood is indicated, with the watchhouse next to it; see sheets 232-235. The large number of farms along the river makes it clear why the Company considered a survey to be a pressing necessity, not least for the collection of taxes. In 1790 Johan Willem Wernich charted the entire Berg River (Netherlands National Archives, 4.JSF 14.2); the map reproduced here covers the section between St. Helena Bay and the Little Berg River. Compare the survey of the more northerly Olifants River on sheets 260-261. On sheet 259 below is a drawing by Johannes Schumacher of Martin Melck's farm on the Berg River, which is possibly the same as the place Kers(se)fontein (11) on Wernich's map. In any case Melck owned a number of farms in the Cape Colony. The somewhat later map by Wernich on sheet 258 below shows only the lower course of the Grote Berg River, with the *versogte plaatzen* (holdings applied for) for which formal registration and allocation were requested in 1791.

blad 259 onder / sheet 259 below:

Rijksmuseum Amsterdam, RP-T-1914-17-48.

[Johannes Schumacher, 1776-1780] :

Berg Rivier, Plaats van M. Melck van de Oost zijde gesien/ van de West zijde gesien.

Great Berg River, Farm of M. Melck as seen from the East side / as seen from the West side.

Aquarel op papier, 26 x 43 cm.
Water-colour on paper, 26 x 43 cm.

Mogelijk is hier de boerderij Kers(se)fontein afgebeeld, zie de kaart op de bladen 258-259 boven, bij nummer 11. Robert Jacob Gordon bezocht deze boerderij tijdens zijn reis naar het noorden in 1785, maar het lijkt waarschijnlijker dat Johannes Schumacher deze tekening maakte op een van hun gezamenlijke eerdere tochten of tijdens een voorgaande reis met Hendrik Swellengrebel. Het is bekend dat Swellengrebel en Gordon contact hadden. Op de bovenste tekening is de meanderende loop van de Grote Bergrivier te zien en op de achtergrond de heuvels tussen de St. Helenabaai en Saldanhabaai. De onderste tekening geeft eveneens een blik op de rivier, met op de achtergrond waarschijnlijk de Piketberge(n).

Possibly the Kers(se)fontein farm is shown here, see the map on sheets 258-259 above, at number 11. Robert Jacob Gordon visited this farm on his travels to the north in 1785, but it is more likely that Johannes Schumacher made this drawing on one of their earlier joint trips or a previous one with Hendrik Swellengrebel. It is known that Swellengrebel and Gordon were in contact. On the top drawing the meandering course of the Great Berg River can be seen, and in the background the hills between St. Helena Bay and Saldanha Bay. The lower drawing also gives a view of the river, with in the background what is probably the Piketberge.

blad 258 onder / sheet 258 below:

Nationaal Archief, 4.JSF 28.

Opgenoomen door mij J:W:Wernich gouv. ges: Landmeter, [ca. 1791] :
Surveyed by me J:W:Wernich govt. sworn Surveyor, [c. 1791] :

Plan / van de / St Helena Baay / met een gedeelte der / Berg Rivier / en de daar in, en langs Versogte Plaatsen.

Map / of / St. Helena Bay / with part of the / Great Berg River / and the Requested Farmsteads on, and along the same.

Schaalstok van 3000 Rhylandsche Roeden = [ca. 1 : 121.600].
Scale-bar of *3000 Rhylandsche Roeden* = [approximately 1 : 121,600].

1 kaart : ms op papier, gekleurd, 34 x 48,5 cm.
1 map : ms on paper, coloured, 34 x 48.5 cm.

Oriëntatie: het noorden is linksboven.
Orientation: north is upper left.

Verklaringen: [rechts] een legenda bij de nummers 1 t/m 12 :
Explanations: [right] a key to the numbers 1 to 12 :

Explicatie.
1. De Poeskops drift.
2. [De] Karemelks drift.
3. [De] Oude hut van A Louw d'oude.
4. [De] Oliphants kraal.
5. [De] Verzogte plaats noodhulp Vander Spuij.
6. [De] Dito [plaats] Janssens gift .. Morel.
7. [De] Dito [plaats] Uitkomst .. Rossouw.
8. [De] Dito [plaats] Kleineberg.
9. [De] Dito [plaats] Middelburg: Rossouw & J. Laubscher.
10. [De] Dito [plaats] grottekenings Vallij H. Cloete.
11. [De] Dito [plaats] Schouwtoneel. J.T. Laubscher & Rossouw.
12. [De] Dito [plaats] Zoutzaks fontain. J.T. Laubscher.

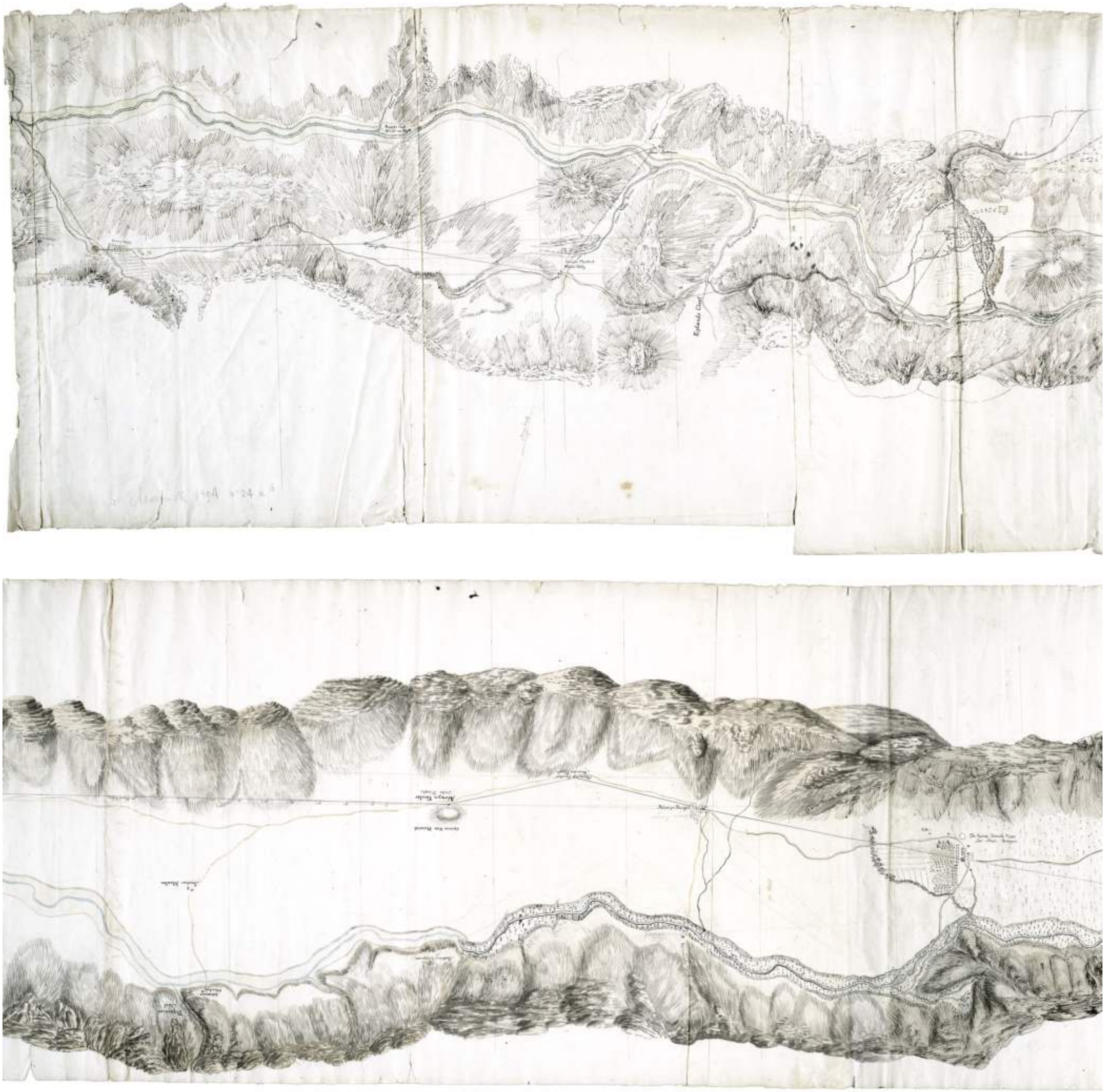

bladen / sheets 260-261:

Nationaal Archief, 4.JSF 16.

[Christoph Hieronimus Leiste, toegeschreven, 1777-1779] :
[Christoph Hieronimus Leiste, attributed, 1777-1779] :

[Kaart van een gedeelte van de Olifantsrivier].

[Map of part of the Olifants River].

Schaalstok van 100[0] Rhijnl Roeden = [ca. 1 : 14.800].
Scale-bar of *100*[*0*] *Rhijnl Roeden* = [approximately 1 : 14,800].

1 kaart : ms op papier, gekleurd, 52 x 367 cm.
1 map : ms on paper, coloured, 52 x 367 cm.

Oriëntatie: het noorden is links.
Orientation: north is left.

Verso: Olifantsrivier.

Het werk van een landmeter in de Kaapkolonie in de latere achttiende eeuw wordt op een indrukwekkende manier geïllustreerd door deze kaart van de bovenloop van de Olifantsrivier, die samen met het nu aan de linkerkant ontbrekende noordwestelijke gedeelte tot de monding misschien wel 10 meter lang moet zijn geweest. De opneming begint in het noorden (links) bij de Kransvallei met de oostwaarts lopende Kransvleikloof, die uitloopt in het huidige stuwmeer bij de Clanwilliam Dam, en eindigt zo'n 70 kilometer verder zuidelijk bij de samenvloeiing van de Olifantsrivier en de Ratelrivier, even ten zuiden van de warmwaterbron bij ''t Bad' (The Baths). Deze kaart kan waarschijnlijk worden toegeschreven aan de landmeter Christoph Hieronimus Leiste, die in 1777 de opdracht kreeg de 'verre geleegene Landerijen, zoo wijd dezelve door onze ingezeetenen werden bewoond, te gaan opneemen, en daarvan een behoorlijke caart te formeeren'. Na drie jaar kon Leiste het gevraagde aan de gouverneur en Raad overleggen, die hun tevredenheid betuigden en de kaart in 1780 naar patria verzonden. De opneming van de Olifantsrivier met aanduiding van de boerderijen en hun eigenaars werd door Leiste in vereenvoudigde vorm in die grote overzichtskaart overgenomen; zie de bladen 282-283 boven. De stroom vormde toen in feite een deel van de noordgrens van de Kaapkolonie en de vallei van de Olifantsrivier was, zoals Nigel Penn in zijn *The Forgotten Frontier* uitgebreid behandelt, een van de grensgebieden waar het gedurende de achttiende eeuw herhaaldelijk tot bloedige confrontaties kwam met de verdreven Khoi en San.

This map of the upper reaches of the Olifants River, which together with the now missing north-western section on the left-hand side would perhaps have been 10 metres long, illustrates in an impressive way the work of a surveyor in the Cape Colony in the later eighteenth century. The record begins in the north (left) at the Kransvallei with the Kransvlei Kloof running eastwards, which leads to the present reservoir at the Clanwilliam Dam, and ends about 70 kilometres further to the south at the confluence of the Olifants River and the Ratel River, just to the south of the hot springs at *'t Bad* (The Baths). This map can probably be attributed to the surveyor Christoph Hieronimus Leiste, who in 1777 was given the instructions 'to go and survey the distant districts, as far as these are inhabited by our residents, and to form a proper map of them'. Three years later Leiste was able to supply what was asked to the Governor and Council, who expressed their satisfaction and sent the map to the Republic in 1780. Leiste incorporated the survey of the Olifants River with an indication of the farms and their owners in this large general map in a simplified form; see sheets 282-283 above. The river in fact formed part of the northern border of the Cape Colony and the valley of the Olifants River was, as Nigel Penn describes at length in his *The Forgotten Frontier*, one of the border areas which during the eighteenth century were the scene of repeated bloody confrontations with the Khoi and San evicted from there.

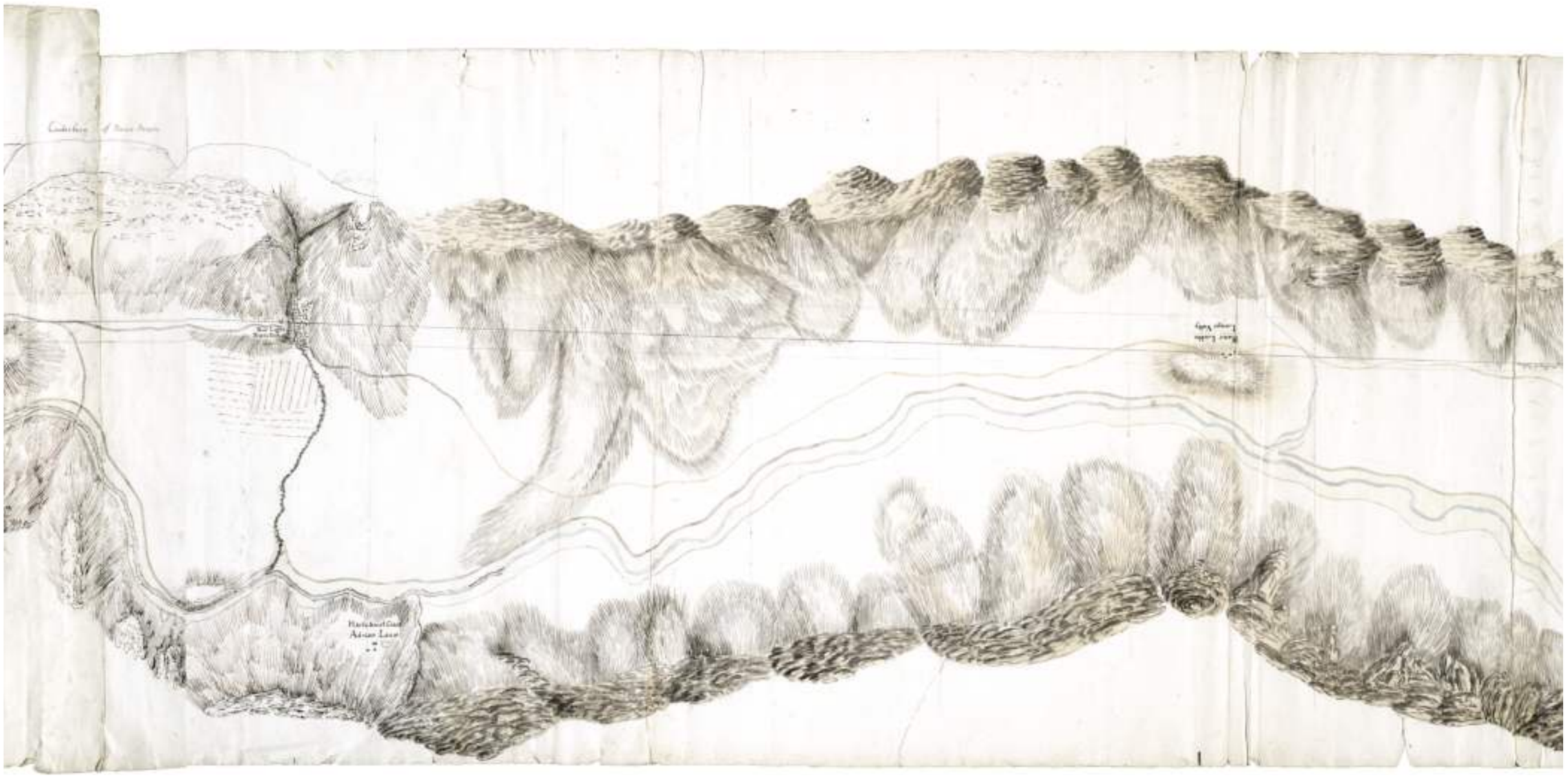

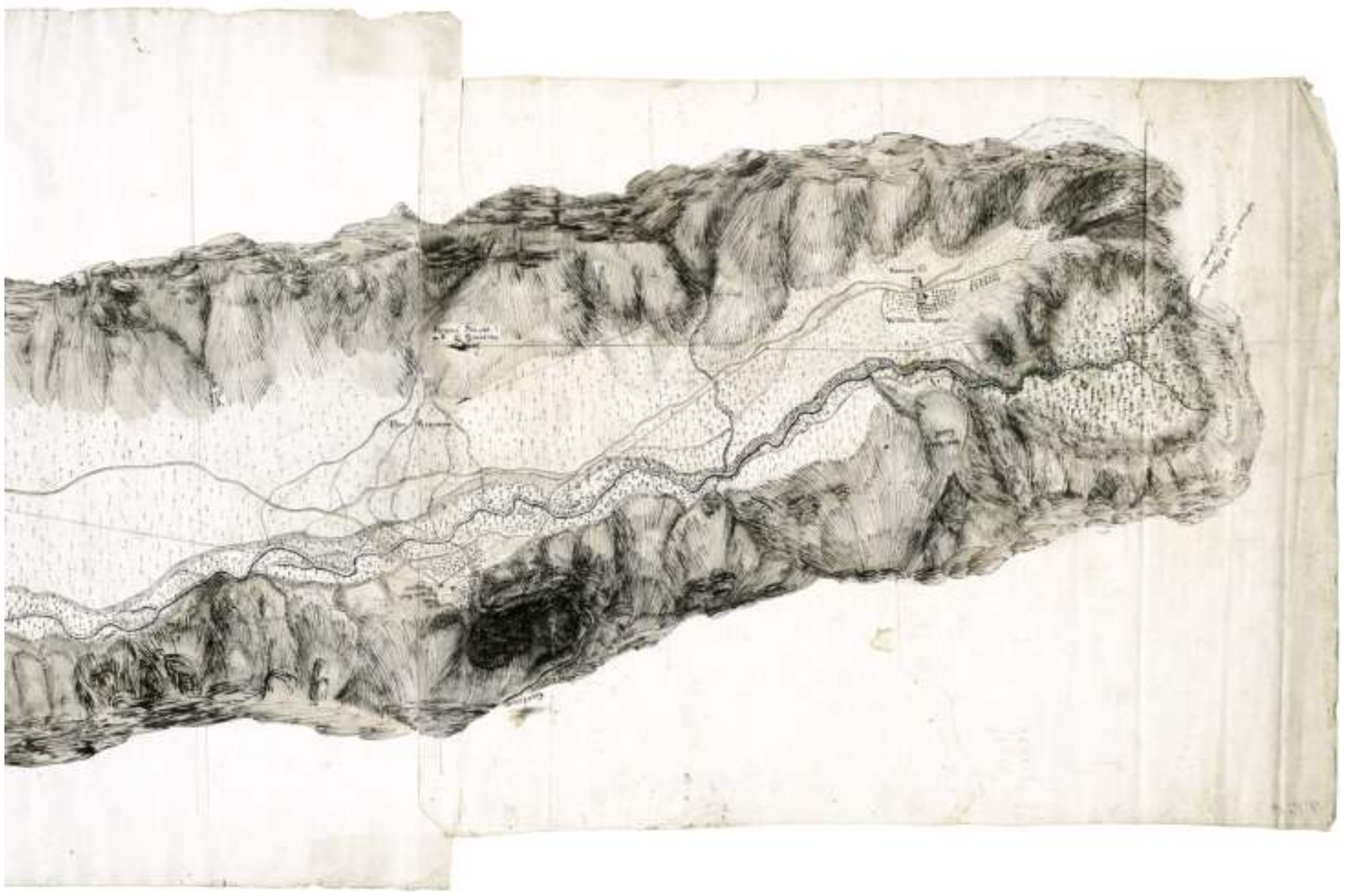

blad / sheet 262:

Nationaal Archief, 4.JSF 5.

[Evert Walraven Cochius, toegeschreven, ca. 1735] :
[Evert Walraven Cochius, attributed, c. 1735] :

De Africaanze / Zuyd-Hoek [...].

The African / South Corner [...].

Schaalstok van 3200 Roeden, of twee uuren gaens = [ca. 1 : 55.000].
Scale-bar of *3200 Roeden, of twee uuren gaens* = [approximately 1 : 55,000].

1 kaart : ms op papier, gekleurd, 159 x 129 cm.
1 map : ms on paper, coloured, 159 x 129 cm.

Oriëntatie: het noorden is links.
Orientation: north is left.

Verklaringen: [rechtsboven] vervolg van de titel :
Explanations: [upper right] continuation of the title :

Waar in de Bay Fals, Hout en Tafel-Bay met haar / stranden, als mede de daar omtrent leggen= / de Landeryen, en Plaetsen van de ingesete= / ne, alles ingevolge haar eygenschap, op het / papier worden ter nedergestelt.

In 1732 kreeg de landmeter Evert Walraven Cochius het verzoek een aantal percelen van vrijburgers te hermeten. Dit bleek in de gegeven situatie echter al snel ondoenlijk omdat tal van erfscheidingsbakens waren verdwenen en 'veele plaatsen zoo digt aan en door malkanderen leggen dat zulks een groote verwerringe soude veroorsaakte hebben'. Ook kreeg Cochius te maken met 'onreedelijke landbouwers' die 'alschoon dat ze haar land hebben sien meeten, evenwel met voordagt daar buijten ploegen, zaaijen en timmeren'. Het Kaapse bestuur achtte het daarop noodzakelijk een algehele hermeting van de uitgegeven landerijen te laten uitvoeren, waartoe opnieuw Cochius de opdracht kreeg. Op basis hiervan werd door hem waarschijnlijk deze kaart gemaakt en als bijlage bij zijn rapport *Corte Beschrijvinge Over de Zuijthoeck van Africa* (Nationaal Archief, 1.04.02, inv.nr. 4926) gevoegd.

De datering van de kaart wordt bevestigd door de aanwezigheid van een 'Nieuwe Batterij' ten westen van Kaapstad (Batterij Chavonnes, gebouwd 1715-1726) en van de oude kerk bij 'De Peeren' (De Peerlen, Paarlrots, bij het huidige Paarl), die in 1720 werd verlaten toen de nieuwe kerk opgeleverd werd. De Zeelinie langs de Tafelbaai, waaraan in 1743 werd begonnen, ontbreekt nog. Het landgoed aan de voet van de Hottentots Hollandbergen is het buiten Vergelegen (duidelijk herkenbaar aan de achthoekige ommuurde siertuin) van gouverneur Willem Adriaan van der Stel, dat na diens terugroeping in 1707 opgedeeld en verkocht werd. Hier is het belangrijkste deel van het landgoed in het bezit van Jacob van der Heijden, een van de politieke tegenstanders van Van der Stel. De kaart geeft een overzicht van de vruchtbare gebieden in het achterland van de Kaap die vanaf 1657 voor de landbouw en veeteelt in gebruik zijn genomen, zoals de Liesbeekvallei en de sinds 1679 ontgonnen percelen in de omgeving van Stellenbosch in het oosten, met daartussen de dorre Kaapse Vlakte. De verschillende compagnesposten zijn in de kaart met een VOC-monogram aangegeven; zie blad 263 onder voor een plattegrond van de post de Clapmuts dicht bij Stellenbosch. Op de bladen 263-281 wordt via Stellenbosch en Paarl het gebied ten noordoosten van de Kaap beschreven. Het verder oostwaarts gelegen deel van de Kaapkolonie, waarvoor de weg over de Hottentots Hollandbergen (rechtsboven) de voornaamste toegang vormde, wordt behandeld op de bladen 282-319.

In 1732 the surveyor Evert Walraven Cochius was requested to make a new survey of some holdings owned by free burghers. This commission however soon proved impracticable, as most border markers had disappeared and 'many farms are located so close to and in between one another that this would have created great confusion'. Cochius moreover had to deal with 'unreasonable farmers' who, 'although they had witnessed their land being surveyed, yet deliberately plow, sow and build beyond their boundaries'. The Cape administration thereupon considered it necessary to have a new general survey done of all private lands, for which again Cochius was commissioned. The map reproduced here was probably made by him on the basis of this survey and was added to his report entitled *Corte Beschrijvinge Over de Zuijthoeck van Africa* (Netherlands National Archives, 1.04.02, record nr. 4926).

The dating of this map is confirmed by the presence of a *Nieuwe Batterij* to the west of Cape Town (the Chavonnes Battery, built 1715-1726) and of the old church at *De Peeren* (De Peerlen, Paarlrots, at the present Paarl), which was abandoned in 1720 when the new church was completed. The Sea Line along Table Bay, which was begun in 1743, is still missing. The estate at the foot of the Hottentots Holland Mountains is the country house Vergelegen (clearly recognizable from its eight-sided walled ornamental garden) of Governor Willem Adriaan van der Stel, which was divided up and sold after he was recalled in 1707. Here the main part of the estate is in the possession of Jacob van der Heijden, one of the political adversaries of Van der Stel. The map gives a survey of the fertile areas in the hinterland of the Cape that had been in use for agriculture and cattle breeding from 1657, such as the Liesbeek Valley and the parcels of land opened up since 1679 in the surroundings of Stellenbosch in the east, with the barren Cape Flats between them. The various Company posts are shown on the map with the VOC monogram; see sheet 263 below for a ground-plan of the Clapmuts post near Stellenbosch. The area to the north-east of the Cape, including Stellenbosch and Paarl, is described on sheets 263-281. Those parts of the Cape Colony located further to the east, for which the road over the Hottentots Holland Mountains (in upper right) was the main access, are treated on sheets 282-319.

Drostdij Stellenbosch en Drakenstein. Het groeiende aantal boeren dat zich langs de vruchtbare oevers van de Bergrivier vestigde nadat Simon van der Stel daartoe in 1679 de aanzet had gegeven, maakte een vorm van toezicht en bestuur nodig die in 1682 allereerst werd gezocht in het instellen van een college van heemraden dat aan de gouverneur en Raad van de Kaap rapporteerde. Bezoekend commissaris-generaal Hendrick Adriaan van Rheede tot Drakensteijn keurde dit in 1685 goed, maar breidde de taak van het college uit en bepaalde dat de voorzitter, landdrost genoemd, in dienst van de Compagnie diende te staan, terwijl de heemraden uit de burgerbevolking werden gekozen. Het zo geformeerde college van Landdrost en Heemraden kon optreden bij kleine plaatselijke geschillen en was daarnaast verantwoordelijk voor de infrastructuur van het gebied, zoals het onderhoud van wegen en waterlopen, en voor de inning van de plaatselijke belastingen. Tevens diende de landdrost de posthouders in zijn gebied te controleren en aan te sturen. Het dienstgebouw, de drostdij, welke term tevens het bestuursgebied als geheel aanduidde, werd in het in 1685 gestichte Stellenbosch gebouwd; zie de bladen 263 boven en 264 boven. Door de komst van uitgeweken Hugenoten nam na 1688 het inwonertal van de nieuwe nederzetting Drakenstein en omgeving snel toe, waarna deze een deel werd van de drostdij Stellenbosch en eveneens heemraden leverde. Om die reden werd sindsdien de benaming drostdij van Stellenbosch en Drakenstein gebruikt, ook nadat Drakenstein feitelijk was opgegaan in de plaats Paarl, zie de bladen 266-267. Het ontstaan en functioneren van de drostdij Stellenbosch en Drakenstein wordt uitvoerig beschreven door Ad Biewenga in zijn *De Kaap de Goede Hoop*. Als gevolg van de steeds doorgaande trek van Europese boeren naar de periferie van de kolonie, vooral gedurende de tweede helft van de achttiende eeuw, werd het bestuursareaal van de drostdij Stellenbosch en Drakenstein uiteindelijk zo groot dat het in 1804 nodig werd geacht het noordoostelijke deel af te splitsen en als zelfstandige drostdij in te richten. Deze kreeg de naam Tulbagh, ter ere van de oud-gouverneur Rijk Tulbagh; zie voor het desbetreffende gebied de bladen 269 en volgende.

Drostdy of Stellenbosch and Drakenstein. The growing number of farmers who settled along the fertile banks of the Berg River after Simon van der Stel had given the initial impetus for this in 1679 made a form of supervision and administration necessary. In 1682 this was sought primarily in the establishment of a *College van Heemraden* (board of local representatives) which reported to the Governor and Council of the Cape. The visiting Commissioner-General Hendrick Adriaan van Rheede tot Drakensteijn approved this in 1685, but extended the board's duties and determined that the chairman, called the *Landdrost*, should be in the service of the Company, whereas the members of the board (*Heemraden*) were elected by the burgher population. The board of *Landdrost* and *Heemraden* thus constituted was able to act in the case of small local disputes, and as well as this

(vervolg op pag. 262 / continued on p. 262)

DE AFRICAANZE
ZUYD-OOST
Waar in de Bay Falz Noort en Tafel-Bay met haare
stranden, als mede de daar omtrent liggende
de Eylanderyen en Plaetsen van de ingeseile
en nog alles ingezeilde haare eygenschap; en het
papier worden ter nedergestelt.
SLEGTE SANDAGTIGE GROND.
TAFEL-BAY
B A Y
F A L S .
Schale van 2 uuren of twee uuren gaens.

(vervolg van pag. 261 / continued from p. 261)

Bijschriften: pag. 261 / Captions: p. 261

was responsible for the infrastructure of the area, such as maintaining roads and watercourses and the collection of the local taxes. At the same time the *Landdrost* was to check on and guide the heads of posts in his area. The official building, the *Drostdy* (or *Drostdij*, the term also being used to indicate the administrative district), was built in Stellenbosch, which had been founded in 1685; see sheets 263 above and 264 above. From 1688 the number of inhabitants of the new settlement of Drakenstein and its neighbourhood increased rapidly with the arrival of refugee Huguenots, and after that it became part of the Drostdy of Stellenbosch and also provided local representatives. For this reason the name Drostdy of Stellenbosch and Drakenstein was then used, even after Drakenstein had actually been absorbed into the town of Paarl, see sheets 266-267. The rise and functioning of the Drostdy of Stellenbosch and Drakenstein has been described in detail by Ad Biewenga in his work *De Kaap de Goede Hoop*. As a result of the ongoing migration of European farmers to the periphery of the colony, in particular during the second half of the eighteenth century, the administrative area of the Drostdy of Stellenbosch and Drakenstein ultimately became so large that in 1804 it was considered necessary to separate the north-eastern part and set it up as an independent Drostdy. This was given the name Tulbagh, in honour of former Governor Rijk Tulbagh; for the area concerned, see sheets 269 and following.

Afteekening van de Colonie van Stellenbos
van Cabo de goede Hoop den 15th February Ao 1710
mijlen van 't Casteel
Thiebault pinxit
Ao 1787

blad 263 boven / sheet 263 above:

Nationaal Archief, 4.TOPO 15.88.

E:V: Stade, 1710 :

Afteekening van de Colonie van Stellenbos [...] mijlen van 't Casteel / aan Cabo de Goede Hoop den 15:n februarij A:o 1710.

Depiction of the Colony of Stellenbosch [...] miles from the Castle / at the Cape of Good Hope the 15th of February A:o 1710.

O.I. inkttekening met pen en penseel op papier, 37 x 53 cm.
Pen and brush drawing in black ink on paper, 37 x 53 cm.

Sergeant Elias van Stade(n) bezocht in 1710 met de familie van oud-gouverneur-generaal Joan van Hoorn het plaatsje Stellenbosch op ca. 45 kilometer oostelijk van Kaapstad, dat toen nog maar ruim twintig jaar oud was. Simon van der Stel had in 1679 zelf deze locatie uitgezocht voor een uitbreiding van het landbouwareaal, dat toen in de directe omgeving van de Kaap al schaars begon te worden. De commissaris-generaal Van Rheede tot Drakensteijn, die in 1685 samen met Van der Stel de jonge vestiging bezocht, gaf persoonlijk aanwijzingen voor de inrichting van de plaats: de hoofdweg diende 'een fraeye geschikte straet' te worden met huizen erlangs op percelen met 'agter erven en land genoeg voor kleine tuynkens'. De percelen liepen tot aan de rivier, de Eerste Rivier (Eerste River) die uitmondt in de Valsbaai. De huizen in dit centrale deel dienden bestemd te worden voor woningen voor de predikant, de schoolmeester en voor ambachtslieden als smeden en wagenmakers. Boerderijen konden in de omgeving worden gebouwd. Zo werd Stellenbosch de eerste plaats in de Kaapkolonie met een tevoren bepaald grondplan; zie de kaart op blad 262. Het gezicht op Stellenbosch tekende Van Staden in zuidoostelijke richting. Langs het van rechts komende wagenpad, nu de Dorpsstraat (Dorp Street), liggen diverse huizen met rieten daken en links op een rechthoekig perceel het kerkje met het in 1691 toegevoegde torentje. Na de brand van december 1710, die een groot deel van Stellenbosch in de as legde, werd de kerk op een andere plek herbouwd. Vergelijk de aquarel op blad 264 boven, die ongeveer 60 jaar later vanaf vrijwel hetzelfde punt op de helling van de Papegaaiberg werd gemaakt. Veel topografische namen in dit gebied, zoals Stellenbosch zelf, de Simonsberge(n) en Simonsvallei (Simonsvlei) naar Simon van der Stel en Drakensteinvallei (Drakenstein Valley) en Drakensteinberge(n) naar Van Rheede tot Drakensteijn, herinneren tot op heden aan beider bezoek in 1685. In zijn *Old towns and villages of the Cape* geeft Hans Fransen een zeer informatief overzicht van de ontstaansgeschiedenis van de diverse plaatsen in de West-Kaap, waaronder Stellenbosch.

In 1710 Sergeant Elias van Stade(n), with the family of former Governor-General Joan van Hoorn, visited the little place of Stellenbosch about 45 kilometres to the east of Cape Town, then only around twenty years old. In 1679 Simon van der Stel himself had selected this location for an expansion of the area of arable land, which at that time was already beginning to become scarce in the immediate surroundings of the Cape. The Commissioner-General Van Rheede tot Drakensteijn, who visited the young settlement together with Van der Stel in 1685, personally gave directions for laying out the town: the main street should be a 'a fine, suitable street' with houses along it on plots of land 'with back yards and enough land for little gardens'. The plots ran down to the river, the Eerste River, which empties into False Bay. The houses in this central part were to be reserved for the residences of the preacher, the schoolmaster and for tradesmen such as smiths and cartwrights. Farmhouses could be built in the surroundings. In this way Stellenbosch was the first town in the Cape Colony with a previously determined plan; see the map on sheet 262. Van Staden drew the view of Stellenbosch looking in a south-easterly direction. Along the wagon track coming in from the right, now Dorpsstraat (Dorp Street), there are various houses with thatched roofs, and on the left on a rectangular block the little church with the tower added in 1691 can be seen. After the fire of December 1710, which reduced a large part of Stellenbosch to ashes, the church was rebuilt in another place. Compare the water-colour on sheet 264 above, which was made about 60 years later from almost the same spot on the slopes of the Papegaaiberg. Various geographical names in this area, such as Stellenbosch itself, Simonsberge(n) and Simonsvallei (Simonsvlei) named after Simon van der Stel, and Drakensteinvallei (Drakenstein Valley) and Drakensteinberge(n) named after Van Rheede tot Drakensteijn, remind us even today of their visit in 1685. Hans Fransen gives a very informative survey of how the various towns in the West Cape, including Stellenbosch, came into existence in his *Old Towns and Villages of the Cape*.

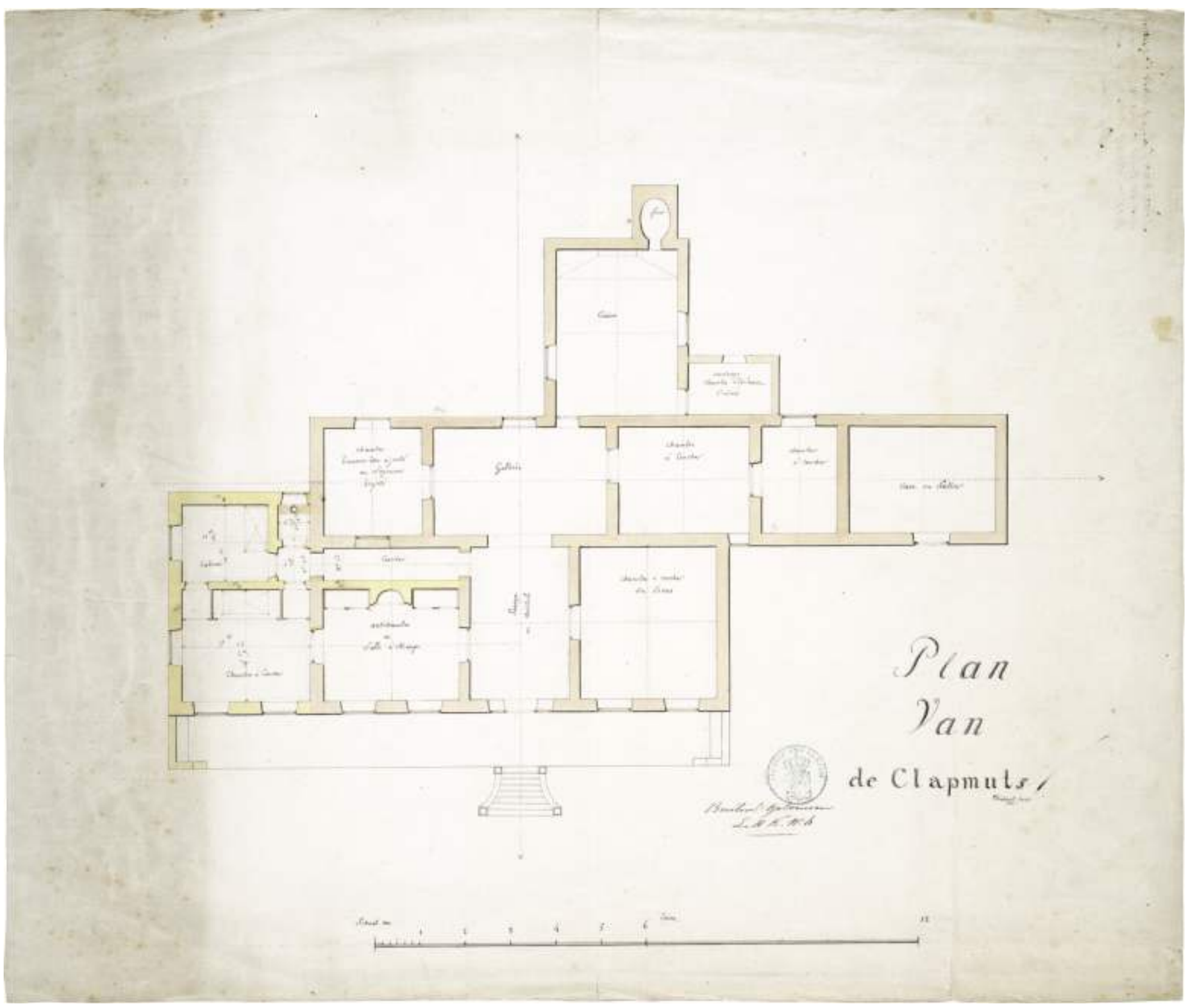

blad 263 onder / sheet 263 below:

Nationaal Archief, 4.TOPO 15.97.

Thiebault fecit 1787 :

Plan / Van / de Clapmuts.

Plan / Of / the Klapmuts.

Schaalstok van 12 Toises = [ca. 1 : 90].
Scale-bar of *12 Toises* = [approximately 1 : 90].

1 kaart : ms op papier, gekleurd, 48 x 57 cm.
1 map : ms on paper, coloured, 48 x 57 cm.

Bij de op een muts gelijkende berg de Klapmuts ten noorden van Stellenbosch werd in 1683 een posthuis met veestallen van hout gebouwd, dat echter in 1685 door Van Rheede tot Drakensteijn niet voldoende werd bevonden. Het gebouw werd daarna op diens aanwijzingen in steen opgetrokken in een carrévorm met binnenplaats. Halverwege de achttiende eeuw vonden enkele verbouwingen plaats en in 1770 volgde een grootscheeps herstelwerk. Het vruchtbare gebied rond de Klapmuts was zeer geschikt voor de graanbouw en het weiden van vee en de post was derhalve van groot belang voor de Compagnie. Misschien was het daaraan te danken dat de behuizing ter plaatse ongebruikelijk ruim en geriefelijk was. Mogelijk maakte Louis Michel Thibault deze plattegrond in 1787 in verband met nieuwe bouwwerkzaamheden. De post is tot na de Bataafse tijd in functie gebleven.

In 1683 a post house with cattle stalls of wood was built at the mountain resembling a certain kind of Dutch cap and therefore called the *Klapmuts* to the north of Stellenbosch, but in 1685 Van Rheede tot Drakensteijn found these structures not up to standard. On his instructions the building was reconstructed in stone, in the shape of a square with an inner courtyard. Halfway through the eighteenth century several alterations took place, and in 1770 a large-scale restoration followed. The fertile land around the Klapmuts was very suitable for growing grain and grazing cattle, and hence the post was of great importance to the Company. Perhaps this is why the accommodation there was unusually spacious and convenient. It is possible that Louis Michel Thibault made this ground-plan in 1787 in connection with new building work. The post continued to be used till after the Batavian period.

blad 264 boven / sheet 264 above:

Collectie Swellengrebel, F I-52.

[Johannes Schumacher, 1776-1777] :

Stellen Bosch.

Stellenbosch.

Aquarel op papier, 30 x 40,5 cm.
Water-colour on paper, 30 x 40.5 cm.

De loop van de Eerste Rivier achter Stellenbosch en de verschillende boerderijen zijn op deze aquarel van Johannes Schumacher duidelijk herkenbaar en goed te vergelijken met de plattegrond van Stellenbosch op de kaart op blad 262. Op de achtergrond torenen de Groot-Drakensteinberge(n) boven het plaatsje uit.

In this water-colour drawing by Johannes Schumacher we can clearly discern the course of the Eerste River behind Stellenbosch and the different farms, and they can easily be compared with the plan of Stellenbosch on the map on sheet 262. In the background the Groot-Drakensteinberge tower above the little town.

blad 264 onder / sheet 264 below:

Collectie Swellengrebel, F I-55.

[Johannes Schumacher, 1776-1777] :

(1) Simond Berg bij Stellenbosch, in welke de Silvermijn was.

(1) Simonsberg at Stellenbosch, in which was the Silver Mine.

Aquarel op papier, 22 x 43 cm.
Water-colour on paper, 22 x 43 cm.

In het opschrift van dit gezicht op de Simonsberg refereert Schumacher aan de geweldige oplichterij door een van oorsprong waarschijnlijk Duitse militair in compagniesdienst aan de Kaap, Frans Diederik Muller, die zich voordeed als ervaren mineraloog en in 1740 rapporteerde dat hij belangrijke zilvervondsten had gedaan bij de Simonsberg. Met enthousiasme investeerde een 'Geoctroijeerde Societijt der Mijnwerken aan de Simonsberg' van 22 rijke compagniesdienaren en burgers uit de Kaapse elite, onder wie de aankomende gouverneur-generaal Gustaaf Willem van Imhoff, gouverneur Hendrik Swellengrebel en de toekomstige gouverneur Rijk Tulbagh, in 1743 en volgende jaren aanzienlijke bedragen in een mijnproject onder leiding van Muller, met afspraken over een percentage van de opbrengst en de verkoopprijs van de ertsen met de Compagnie. Muller hield het bedrog met zijn 'Goede Verwachting', zoals de mijn kwam te heten, liefst vijf jaar vol, met steeds weer nieuwe beweringen dat de gewonnen ertsen werkelijk zilver bevatten; later heette het dat er koper gevonden was en

Een berucht punt op de weg van Stellenbosch naar Franschhoek en Paarl was de gevaarlijke pas of doorgang over een uitloper van de Jonkersberge die Banghoek werd genoemd, het huidige Helshoogte, met de daarbij gelegen waterval.

A notorious point on the road from Stellenbosch to Franschhoek and Paarl was the dangerous pass or passage over a spur of the Jonkersberge which was called Banghoek, the present Helshoogte, with the waterfall located there.

blad 265 onder / sheet 265 below:

Collectie Swellengrebel, F I-49.

[Johannes Schumacher, 1776-1777] :

Gesigt van de Fransche Hoeck.

View of Franschhoek.

Aquarel op papier, 27 x 38 cm.
Water-colour on paper, 27 x 38 cm.

In de brede vallei op deze aquarel van Johannes Schumacher werd vanaf 1688 land uitgegeven aan Franse Hugenoten, vanwaar de naam Franschhoek stamt; zie de inleiding. Een aantal van hen was bedreven in de wijnbouw en in Franschhoek en de omgeving van Stellenbosch en Drakenstein ontstond spoedig een belangrijk centrum van wijnproductie; tot op heden hebben wijnhuizen hier hun Franse namen behouden. Schumacher tekende enkele wijngaarden in dit aanzicht van de vallei in zuidoostelijke richting. Ongeveer in het midden is de huidige plaats Franschhoek ontstaan en rechts loopt de vallei door naar de op blad 266 boven afgebeelde kloof tussen de Franschoekberge(n) en Wemmershoekberge(n), die naar de Franschhoekpas leidt.

In the broad valley depicted in this water-colour drawing by Johannes Schumacher land was distributed to French Huguenots who arrived at the Cape from 1688, from which the name Franschhoek (French Corner) derives; see the Introduction. A number of them were skilled in grape-growing and the surroundings of Stellenbosch and Drakenstein soon became an important centre of wine production; even today most wineries in this area have kept their French names. Schumacher drew several vineyards in this view of the valley looking in a south-easterly direction. In about the centre the present town of Franschhoek arose, and on the right the valley continues to the gap between the Franschhoekberge and Wemmershoekberge depicted on sheet 266 above, which leads to the Franschhoek Pass.

uiteindelijk was het volgens hem zelfs goud. In 1748 werd hij ontmaskerd en vervolgens naar Batavia verbannen, maar al in 1753 wist hij zonder verdere nadelen voor hemzelf naar Europa terug te keren.

In the caption to this view of the Simonsberg Schumacher refers to the enormous fraud committed by a soldier, probably of German origin, in the service of the Company at the Cape, Frans Diederik Muller, who posed as an experienced mineralogist and in 1740 reported that he had made significant finds of silver at the Simonsberg. In 1743 and following years a group of 22 rich Company employees and burghers from the Cape elite, calling themselves a 'Chartered Society for the Mining Works at Simonsberg' and including the newly appointed Governor-General Gustaaf Willem van Imhoff, Governor Hendrik Swellengrebel and the future Governor Rijk Tulbagh, enthusiastically invested large sums in a mining project led by Muller, with agreements with the Company allowing them a percentage of the production and selling price of the ores. Muller kept up the deception for as long as five years with his *Goede Verwachting* (Good Expectation), as the mine came to be called, with ever more new 'assessments' to prove that the ores extracted truly contained silver. Later it was said that copper had been found, and finally it was even gold, as he claimed. He was exposed in 1748 and then banned to Batavia, but in 1753 he managed to return to Europe without further disadvantage to himself.

blad 265 boven / sheet 265 above:

Collectie Swellengrebel, F I-50.

[Johannes Schumacher, 1776-1777] :

De Waater-fall bij de Bang-hoeck.

The Waterfall at the Banghoek [Helshoogte].

Aquarel op papier, 27 x 37,5 cm.
Water-colour on paper, 27 x 37.5 cm.

De Fransche Hoecks Klooff

blad 266 boven / sheet 266 above:

Collectie Swellengrebel, F I-51.

[Johannes Schumacher, 1776-1777] :

De Fransche Hoecks Klooff.

Franschhoek Pass.

Aquarel op papier, 26,5 x 40,5 cm.
Water-colour on paper, 26.5 x 40.5 cm.

blad 266 onder / sheet 266 below:

Nationaal Archief, 4.TOPO 15.89.

E:V. Stade, mar 1710 :
E:V. Stade, March 1710 :

Drakesteyns Colonie aan Caap de Goede Hoop daar de kerk staat […].

Drakenstein Colony at the Cape of Good Hope where the church is […].

O.I. inkttekening met pen en penseel op papier, 37 x 53 cm.
Pen an brush drawing in black ink on paper, 37 x 53 cm.

Verklaringen: [onder] vervolg van de titel :
Explanations: [below] continuation of the title :

Leggende ongeveer […] Uuren vant Casteel.

Sergeant Elias van Stade(n) tekende in 1710 de kleine nederzetting van boerderijen waar de eerste kerk van de Hugenoten in gebruik was. De totstandkoming van een eigen kerk voor de Hugenoten is vooral het werk geweest van de in 1688 aangekomen Franse predikant Petrus (Pierre) Simond. De eerst jaren kon hij bij toerbeurt in de kerk in Stellenbosch prediken, in het Frans, afgewisseld met een dienst in het huis van een burger in Drakenstein. Tegen de wil van gouverneur Simon van der Stel gaven Heren Zeventien, die door Simond hierover waren benaderd, kort daarna al toestemming tot de bouw van een eigen kerk. Maar, zoals een delegatie uit Drakenstein op 21 maart 1713 aan de gouverneur en Politieke Raad liet weten, er was verder niets gebeurd en tot 1694 waren de diensten daar noodgedwongen gehouden 'in een verlate hutte' of in een kamer bij een boer. In dat jaar kreeg dominee Simond de beschikking over een stukje land 'daar wij selfs een hokje op timmerde', maar voor de groeiende gemeente was dit al snel te klein geworden. In 1713 telde deze '700 koppen, zo klein als groot', die bovendien volgens de delegatie 'van dagen tot dagen verwildert en verwoelt' waren nu er al zes jaar lang geen 'ordinaris herder of leeraar' beschikbaar was, en de leden vreesden dan ook 'so dat nog zo voortgaat eijndelijk tot Hottentots schijnt te vervallen'. Hun verzoek werd doorgestuurd naar Heren Zeventien en in 1717 kon alsnog begonnen worden met de bouw van een eigen kerk, die in 1720 werd voltooid. Van Staden tekende hier het niet als zodanig herkenbare 'hokje' dat als kerk dienst deed en waarvan de locatie is aangegeven op de kaart op blad 262 ('Oude Kerk'), evenals die van de nieuwe kerk.

In 1710 Sergeant Elias van Stade(n) drew the little settlement of farms where the first church of the Huguenots was in use. The establishment of a church of their own for the Huguenots was mainly the work of the French preacher Petrus (Pierre) Simond who arrived in 1688. In the first years he was able to preach by turns in the church in Stellenbosch, in French, alternating with a service in a burgher's house in Drakenstein. Against the wishes of Governor Simon van der Stel, shortly after that the Gentlemen Seventeen, whom Simond had approached on the matter, granted permission to build their own church. However, as a delegation from Drakenstein informed the Governor and Political Council on 21 March 1713, nothing had happened since, and until 1694 services had of necessity been held 'in an abandoned hut' or in a room in a farmer's house. That year the reverend Simond obtained the use of a piece of land 'where we ourselves hammered a shed together', but before long this was too small for the growing congregation. In 1713 this numbered '700 persons, both great and small', who moreover according to the delegation were 'from day to day running wild and confused', now that for six years no 'ordained clergyman, pastor or teacher' had been available, and so the members feared that 'if it goes on this way in the end we will seem to be sinking to the level of Hottentots'. Their request was forwarded to the Gentlemen Seventeen, and in 1717 a start was finally made with building their own church, which was completed in 1720. Here Van Staden drew the 'shed', not recognizable as such, that served as a church and the location of which is shown on the map on sheet 262 (*Oude Kerk*), and similarly that of the new church.

blad 267 boven / sheet 267 above:

Nationaal Archief, 4.TOPO 15.90.

E:V: Stade, [1710] :

De perel ontrent 3 uuren van Drakesteijn.

Paarl about 3 hours from Drakenstein.

O.I. inkttekening met pen en penseel op papier, 37 x 53 cm.
Pen and brush drawing in black ink on paper, 37 x 53 cm.

Het kleine groepje huizen tegen de achtergrond van de op een parel gelijkende gladde ronde top van de Paarlberg (Paarl Mountain) groeide in later jaren uit tot de plaats Paarl, waarin de kern van het oude Drakenstein, zie blad 266 onder, zou opgaan. De naam Drakenstein bleef tot 1804 verbonden aan de kerkgemeente en het district.

The little group of houses against the background of the smooth, round pearl-like peak of the Paarlberg (Paarl Mountain) in later years grew into the town of Paarl, which would absorb the core of the old Drakenstein, see sheet 266 below. Until 1804 the name Drakenstein continued to be attached to both the congregation and the district.

blad 267 onder / sheet 267 below:

Collectie Swellengrebel, F I-45.

[Johannes Schumacher, 1776-1777] :

Gesigt van Swarte Berge.

View of the Zwartberg [Groot Swartberge].

Aquarel op papier, 26,5 x 38 cm.
Water-colour on paper, 26.5 x 38 cm.

Wat Pieter Potter in 1656 nog het 'onbeclimbare woeste gebergte van Africa' noemde, was in de tijd van Johannes Schumacher, ruim een eeuw later, goed toegankelijk geworden via een aantal passen. Reizigers volgden hier de eerder door trekboeren verkende routes door het bergland, die later tot geëffende karrewegen werden uitgebreid; zie bijvoorbeeld blad 269. In de nieuw verkende gebieden werden verwarrend genoeg vaak dezelfde of overeenkomstige topografische benamingen gegeven als in de oudere delen van de kolonie. De hier afgebeelde 'Swarte Berge' zou de Zwartberg bij Caledon kunnen zijn, maar het is waarschijnlijker dat Schumacher in dit geval de veel verder oostelijk gelegen Groot Swartberge ten noorden van Oudtshoorn bedoelde.

What Pieter Potter in 1656 still called the 'unscalable wild mountains of Africa' had in Johannes Schumacher's time, a good century later, become easily accessible via a number of passes. Here travellers followed the routes through the mountains previously explored by migrant farmers, and later these were widened into smooth cart roads; see for example sheet 269. Confusingly enough, in the newly explored areas often the same or corresponding topographical names were given as in the older parts of the colony. The *Swarte Berge* shown here could be the Zwartberg near Caledon, but it is more likely that in this case Schumacher meant the Groot Swartberge located much further east, to the north of Oudtshoorn.

Gesigt van de Pount an de Berg Revier na de Perle Berg toe

Kaart Van het District genaamd de Vier en Twintig Rivieren
Gelegen ten Noorden Vüren Van de Caap de Goede-Hoop —
opgenomen op ordre Van den Gouverneur Van de Graaff —
door den Landmeter Warnick, — in den Jaare 1787 — — — —

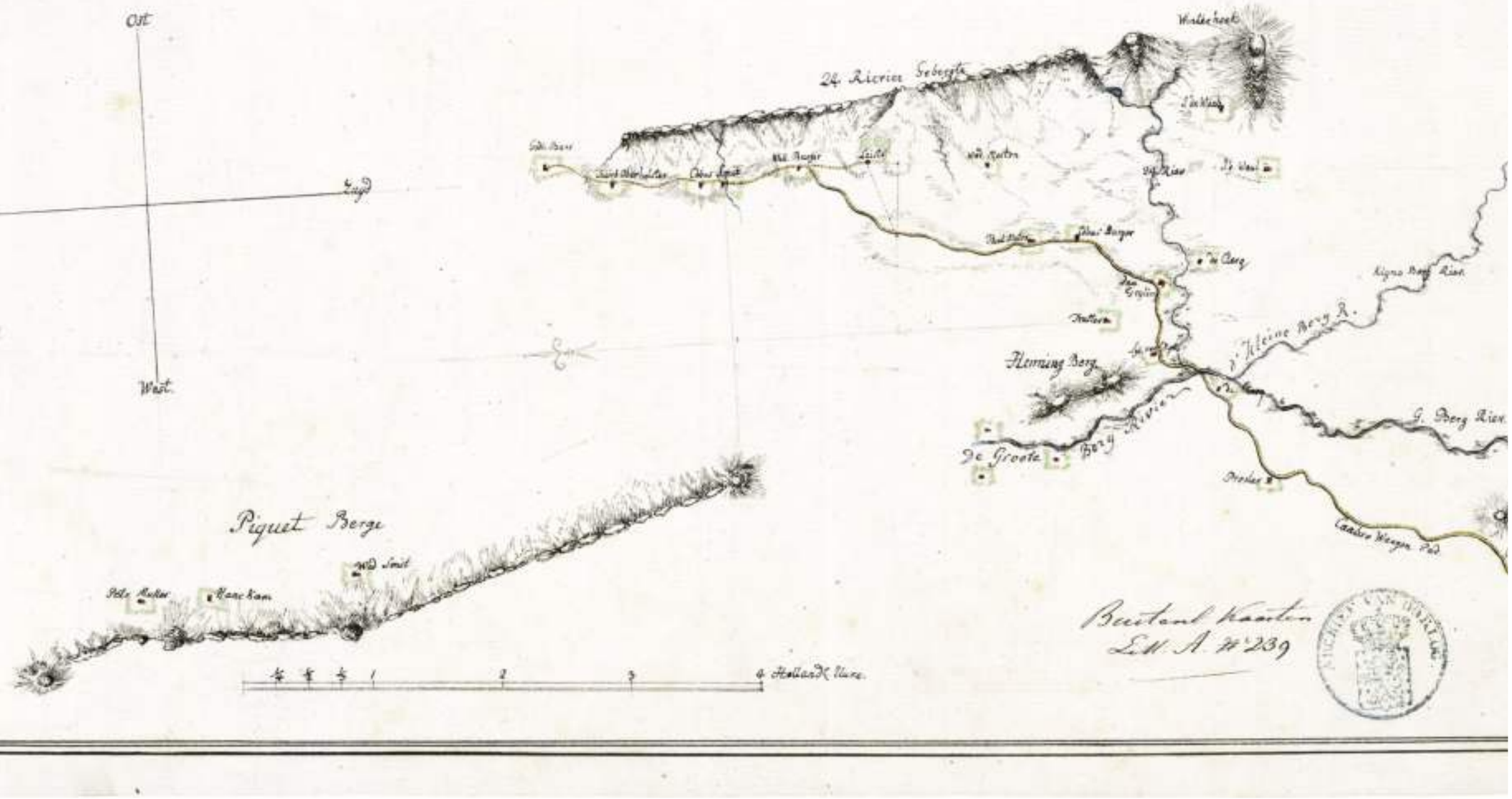

Bijschriften: pag. 270 / Captions: p. 270

Bijschriften: pag. 270 / Captions: p. 270

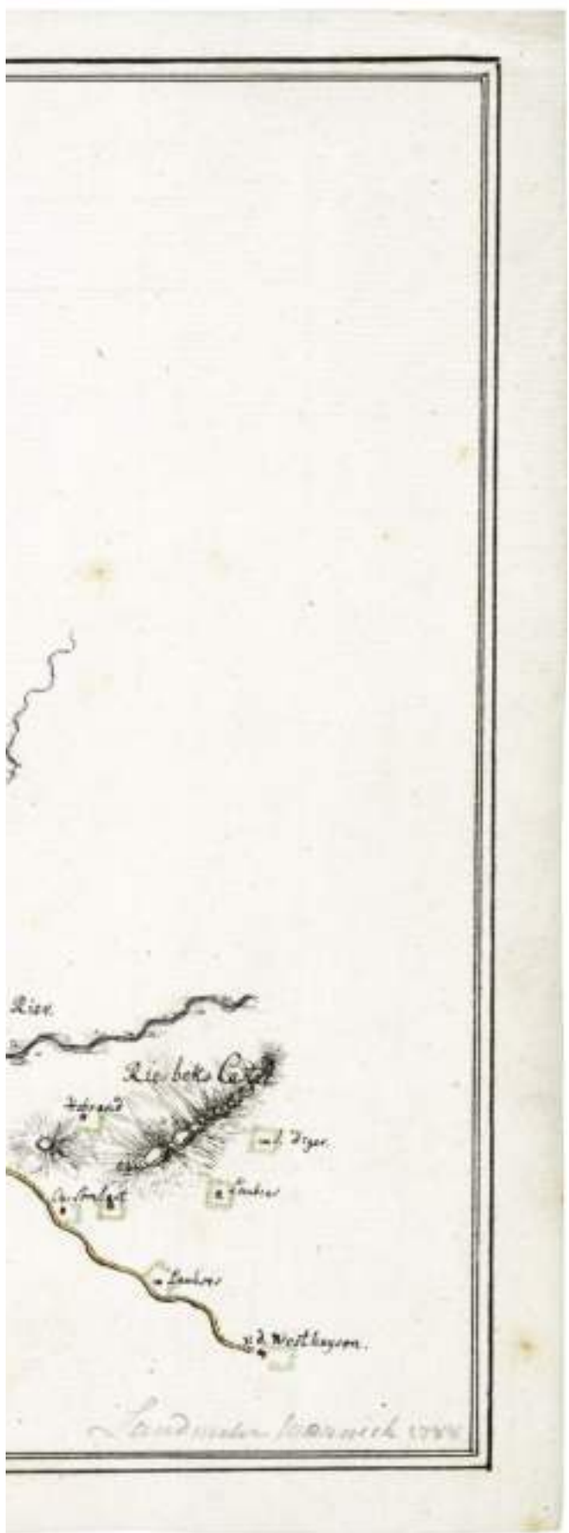

blad 268 boven / sheet 268 above:

Collectie Swellengrebel, F I-43.

[Johannes Schumacher, 1776-1777] :

Gesigt van de Pount an de Berg Revier na de Perle Berg toe.

View of the Ferry across the Berg River towards the Paarlberg.

Aquarel op papier, 26,5 x 37,5 cm.
Water-colour on paper, 26.5 x 37.5 cm.

Voor de belangrijke doorgangsweg van de Kaap naar het noorden richting Roodezand (Tulbagh), door oud-gouverneur C.J. van de Graaff op zijn grote overzichtskaart (bladen 288-290) 'Grote Routte' genoemd, loonde het de moeite een veerdienst over de Bergrivier te onderhouden. De overzetplaats lag ten noorden van Paarl, bij het huidige terrein Paerelse Pont met het Pontsplaas-gebouw. Van de Graaff geeft op ongeveer dezelfde plek een 'Ponton' aan. Schumacher tekende dit gezicht vanuit het noorden met een blik op de Drakensteinbergen, Jonkershoekbergen en Stellenboschbergen, die zuidwaarts doorlopen in de Hottentots Hollandbergen.

For the important transit road from the Cape to the north in the direction of Roodezand (Tulbagh), which former Governor C.J. van de Graaff called the *Grote Routte* on his large general map (sheets 288-290), it was worthwhile to provide a ferry service on the Berg River. The crossing was to the north of Paarl, near the grounds of the present Paerelse Pont with the Pontsplaas building. At about the same spot Van de Graaff indicates a *Ponton*. Schumacher drew this scene from the north with a view of the Drakenstein, Jonkershoek, and Stellenbosch Mountains, which continue southwards into the Hottentots Holland Mountains.

bladen 268-269 onder / sheets 268-269 below:

Nationaal Archief, 4.TOPO 15.19.

Op-genomen op ordre van den Gouverneur Van de Graaff door den Landmeter Wernick, in den Jaare 1787. Landmeter Wernich 1788 :
Surveyed on the orders of the Governor Van de Graaff by the surveyor Wernick, in the Year 1787. Surveyor Wernich 1788 :

Kaart van het District genaamd Vier-en-Twintig Rivieren / geleegen ten Noorden […] Uuren van de Caap de Goede Hoop.

Map of the District called Vierentwintig Rivieren [Twenty-four Rivers] / situated […] Hours to the North of the Cape of Good Hope.

Schaalstok van 4 Hollands. Uure = [ca. 1 : 198.400].
Scale-bar of *4 Hollands. Uure* = [approximately 1 : 198,400].

1 kaart : ms op papier, gekleurd, 24 x 46 cm.
1 map : ms on paper, coloured, 24 x 46 cm.

Oriëntatie: het noorden is links.
Orientation: north is left.

Het 'Caabse Waagen Pad', een van de 'Grote Routtes' bij Van de Graaff (bladen 288-290), loopt op deze kaart uit 1787-1788 van de landmeter Johan Willem Wernich door het stroomgebied van de hier niet afzonderlijk ingetekende 24 kleine rivieren die uitmonden in de Grote Bergrivier. De loop van de Kleine Bergrivier, die eveneens in de Grote Bergrivier uitkomt, voert in oostelijke richting via de Roodezandskloof naar het Land van Waveren; zie blad 269.

The *Caabse Waagen Pad* (Cape Wagon Trail), one of the *Grote Routtes* (Main Routes) on Van de Graaff's map (sheets 288-290), on this map from 1787-1788 by the surveyor Johan Willem Wernich runs through the basin of the 24 little rivers, not drawn separately here, which drain into the Great Berg River. The course of the Little Berg River, which also emerges into the Great Berg River, leads in an easterly direction via the Roodezand Kloof to the Land van Waveren; see sheet 269.

blad 269 boven / sheet 269 above:

Collectie Swellengrebel, F I-48.

[Johannes Schumacher, 1776-1777] :

Ingang van de Rodesands Kloof.

Entrance to Roodezand Kloof.

Aquarel op papier, 20 x 31,5 cm.
Water-colour on paper, 20 x 31.5 cm.

Johannes Schumachers blik naar het westen vanuit de Roodezandskloof toont een deel van het Vierentwintig Rivieren-gebied; op de achtergrond rijst het massief van Riebeecks Kasteel (Riebeek Kasteel) zo'n 600 meter op uit het vlakke land. Vanaf ongeveer hetzelfde punt genomen is het aanzicht van Schumachers aquarel op blad 269 onder, maar nu naar het zuidoosten in de richting van Mosterts-hoek (Michell's Pass). Zie ook de kaart op blad 291 boven, die Pieter Cloete maakte van de reisroute van Hendrik Swellengrebel in 1776-1777, en de 'Mosters Kloof' op C.J. van de Graaffs grote overzichtskaart op de bladen 288-290.

This view by Johannes Schumacher to the west from the Roodezand Kloof shows part of the Vierentwintig Rivieren area; in the background the massif of Riebeeck's Kasteel (Riebeek Kasteel) rises some 600 metres out of the plain. The scene in Schumacher's water-colour drawing on sheet 269 below is viewed from about the same point, but now looking to the south-east in the direction of Mostertshoek (Michell's Pass). See also the map on sheet 291 above, which Pieter Cloete made of Hendrik Swellengrebel's route in 1776-1777, and the *Mosters Kloof* on C.J. van de Graaff's large general map on sheets 288-290.

blad 269 onder / sheet 269 below:

Collectie Swellengrebel, F I-47.

[Johannes Schumacher, 1776-1777] :

Rodesands Kloofft Gesigt na Mosterds-Hoecx toe.

Roodezand Kloof View towards Mostertshoek.

Aquarel op papier, 27 x 38 cm.
Water-colour on paper, 27 x 38 cm.

Land van Waveren (Tulbagh). In 1699 bezocht de pas uit Amsterdam gearriveerde nieuwe gouverneur Willem Adriaan van der Stel tijdens een inspectietocht, die mede tot doel had nieuwe weidegronden aan het groeiende aantal boeren toe te wijzen, de grote vruchtbare vallei aan de oostkant van de Roodezandskloof. Hij noemde de vallei het Land van Waveren, naar zijn moeders familienaam Oetgens van Waveren, en het gebergte ten noorden ervan de Witsenbergen, ter ere van de Amsterdamse burgemeester en VOC-bewindhebber Nicolaas Witsen. In juli 1700 vertrokken de eerste boeren onder bescherming van een groepje militairen naar de gebieden ter weerszijden van de Roodezandskloof. De herhaaldelijke aanvallen van Khoi en San leidden nadien tot het inrichten van een reeks militaire posten ter bewaking van het compagniesvee en dat van de boeren in de omgeving, waaronder Over de Bergrivier en In 't Land van Waveren, die toen de noordgrens van de Europese kolonie markeerden. De laatstgenoemde post bleef tot 1743 gehandhaafd. In dat jaar bezocht de aankomende gouverneur-generaal Gustaaf Willem van Imhoff de Kaapkolonie en bezichtigde hij onder meer het Land van Waveren. Geschokt constateerde hij daar de 'desolaten toestand' van de 'buitenluyden'; velen leefden in 'grootte sorgeloosheyd en onweetendheyd', bijna als 'blinde heydenen'. Hij gaf dan ook opdracht ter plaatse een kerk op te richten, waarin vervolgens al in 1743 de eerste dienst kon worden gehouden; de uiteindelijke voltooiing was in 1748. Het kerkgebouw staat er tegenwoordig nog in vrijwel ongewijzigde toestand. Het eerste particuliere huis werd in 1754 gebouwd door de arts Nikolaus Fuchs. Het aanvankelijk Roodezand genoemde plaatsje kreeg na de stichting van de drostdij Tulbagh in 1804 ook deze naam.

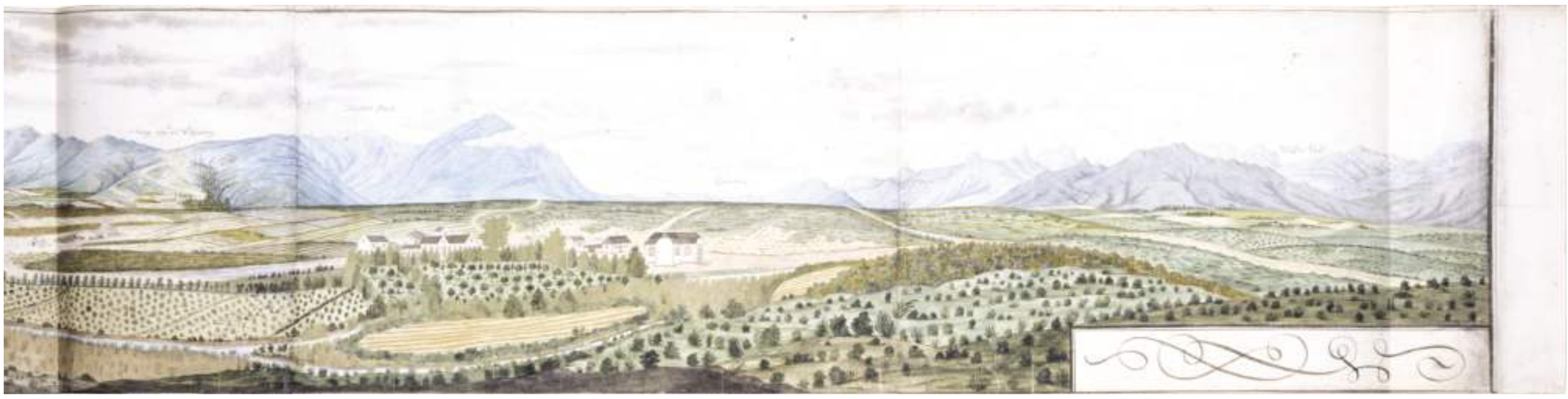

Land van Waveren (Tulbagh). In 1699 the new Governor, Willem Adriaan van der Stel, who had just arrived from Amsterdam, visited the large fertile valley on the eastern side of the Roodezand Kloof on his tour of inspection, which also had the aim of allocating new pastures to the growing number of farmers. He named the valley the Land van Waveren, after his mother's family name Oetgens van Waveren, and the mountains to the north of it the Witsenbergen, in honour of the burgomaster of Amsterdam and VOC Director Nicolaas Witsen. In July 1700 the first farmers set out for the areas on either side of the Roodezand Kloof under the protection of a small company of soldiers. Following this the repeated attacks by Khoi and San led to the establishment of a series of military posts to guard the livestock of the Company and the farmers in the vicinity, including Over de Bergrivier and In 't Land van Waveren, which then marked the northern border of the European colony. The latter post was kept till 1743. In that year the new Governor-General Gustaaf Willem van Imhoff on his way to Batavia visited the Cape Colony and among other places inspected the Land van Waveren. He was shocked to observe there the 'desolate condition' of the 'country folk'; many were living in 'great negligence and ignorance', almost like 'blind heathens'. He gave instructions to erect a church in the place, in which the first service was held even in 1743; it was ultimately completed in 1748. The church building is still standing in a practically unaltered state. The first private house was built in 1754 by the physician Nikolaus Fuchs. After the Drostdy of Tulbagh was founded in 1804, the little town originally called Roodezand was also given that name.

bladen 270-271 boven / sheets 270-271 above:

Rijksmuseum Amsterdam, RP-T-1914-17-41.

[Johannes Schumacher, 1776-1778] :

Gesigt van het Roode Sand of het Land van Waveren [...].

View of Roodezand or the Land van Waveren [Tulbagh Valley] [...].

Aquarel op papier, 26,5 x 212,5 cm.
Water-colour on paper, 26.5 x 212.5 cm.

Verklaringen: [linksonder] vervolg van de titel :
Explanations: [lower left] continuation of the title :

In het Noord Oosten van Cabo de Goede Hoop, / de Kerk op zuijder breete van 33 gr: 16m: 8. sec:.

Op dit panorama door Johannes Schumacher uit de Gordon-atlas in de collectie van het Rijksmuseum Amsterdam is de vroegste kern van het latere Tulbagh afgebeeld. Geheel rechts staat het kerkje met links ervan het huis van de koster. De pastorie met bijgebouwen, een vrij groot complex, lag iets van de kerk af en is te zien op blad 270 boven. Het andere grote huis met bijgebouwen, links van het kostershuisje, is de in 1754 gebouwde woning van dokter Nikolaus Fuchs.

The earliest centre of the later Tulbagh is shown on this panorama by Johannes Schumacher from the Gordon Atlas in the *Rijksmuseum*, Amsterdam. On the far right is the little church, with the verger's house to the left of it. The house of the pastor with its outbuildings, quite a large complex, lay a little further away and can be seen on sheet 270 above The other large house with outbuildings, to the left of the verger's house, is the residence of the doctor, Nikolaus Fuchs, built in 1754.

blad 270 onder / sheet 270 below:

Collectie Swellengrebel, F I-46.

[Johannes Schumacher, 1776-1777] :

Winter Hoeck. / Winter hoeck van de 3 Fontein af gesien.

Winterhoek. / Winterhoek as seen from the 3 Springs.

Aquarel op papier, 27 x 38 cm.
Water-colour on paper, 27 x 38 cm.

De noordhoek van het Land van Waveren stond bekend als Winterhoek, waar in 1725 een boerderij van die naam was gebouwd. Het is waarschijnlijk deze hofstede die hier door Johannes Schumacher is afgebeeld. Zie ook de berg Winterhoek op het panorama op blad 270 boven, aan de voet waarvan mogelijk eveneens deze boerderij is getekend.

The northern end of the Land van Waveren was known as Winterhoek, where a farm of that name was built in 1725. It is probably this farm that Johannes Schumacher has depicted here. See also the mountain Winterhoek on the panorama on sheet 270 above, at the foot of which this farm may be shown as well.

blad 271 onder / sheet 271 below:

Collectie Swellengrebel, F I-44.

[Johannes Schumacher, 1776-1777] :

Gesigt van de Hecks Revier buiten de Klooff bij Daniel Hoego.

View of the Hex River beyond the Gorge at [the farm of] Daniel Hugo.

Aquarel op papier, 27 x 38 cm.
Water-colour on paper, 27 x 38 cm.

De Hexrivier stroomt vanuit het oosten naar het zuidelijke deel van het Land van Waveren, waar hij uitmondt in de bovenloop van de Breërivier (Brede Rivier, Breede River). De boerderij van Daniel Hugo is aangegeven op Van de Graaffs overzichtskaart op de bladen 288-290. Johannes Schumacher tekende hier het dal van de Hexrivier stroomopwaarts naar het oosten, met links de Hexrivierbergen (Hex River Mountains), door Van de Graaff 'Bokke Velde Berg' genoemd, en rechts de Kwadousberg.

The Hex River flows from the east into the southern part of the Land van Waveren, where it joins the upper course of the Breede River (Brede Rivier, Breërivier). Daniel Hugo's farm is shown on Van de Graaff's general map on sheets 288-290. Here Johannes Schumacher has drawn the valley of the Hex River upstream toward the east, with on the left the Hexrivierberge (Hex River Mountains), which Van de Graaff called *Bokke Velde Berg*, and on the right the Kwadousberg.

Buffeljacht
Kricka of Beeren flei

blad / sheet 272:

Collectie Swellengrebel, F I-42.

[Johannes Schumacher, 1776-1777] :

Buffeljacht / Kricka of Beeren fleij.

Buffalo hunt / Kariega Valley or Beervlei.

Aquarel op papier, 26,5 x 37 cm.
Water-colour on paper, 26.5 x 37 cm.

Veel verder oostwaarts op Hendrik Swellengrebels reis, in de Beervlei bij de Kariegarivier ten noorden van het huidige Willowmore, kwam het gezelschap op 5 oktober 1776 tijdens een rustpauze in het gezicht van een kudde buffels. Men wist er drie te schieten, van welk voorval Johannes Schumacher in deze aquarel op plastische wijze verslag doet. De aanblik van de vallei is in noordoostelijke richting, met op de achtergrond in het midden de hoge top van de Schoorsteenberg en rechts daarvoor de lage kegelvormige heuvel van de Kafferskop.

Much further to the east on Hendrik Swellengrebel's journey, in the Beervlei at the Kariega River to the north of the present Willowmore, during a rest break on 5 October 1776 the party came in sight of a herd of buffaloes. They managed to shoot three of them, and Johannes Schumacher records this graphically in this water-colour. The view of the valley is in a north-easterly direction, with the tall peak of the Schoorsteenberg in the background in the centre, and on the right in front of it the low cone-shaped Kafferskop Hill.

De Camdebo (Kamdeboo, Camdeboo), de overwegend laaggelegen landstreek in de wijde omgeving van Graaff Reinet, werd in de tweede helft van de achttiende eeuw door trekboeren bereikt en in 1773 waren hier en bij de Sneeuberg (Sneeuwberg) al 109 *leenplaase* (leenplaatsen) of pachtboerderijen uitgegeven. Deze inbezitneming van land ging niet zonder confrontaties met de San in dit gebied, die zich zo fel weerden dat verdere uitbreiding voorlopig niet mogelijk bleek. De kolonisten en hun vee bleven hier nadien voortdurend blootstaan aan overvallen en roof, waarop in 1774 werd besloten tot het organiseren van een ongebruikelijk groot commando van Europese boeren in de gehele noordelijke grensstreek van de Camdebo, verdeeld over drie eenheden met elk hun eigen operatiegebied. De commando's doodden in totaal 503 San-mannen en maakten 239 gevangenen, voor het merendeel vrouwen en kinderen. De jonge kinderen, de meesten nog geen twaalf jaar oud, werden onder de kolonisten verdeeld als werkkrachten op hun boerderij en de vrouwen werden ofwel vrijgelaten ofwel aan Khoi-bedienden als vrouw gegeven. Aan de kant van de commando's viel één dode als gevolg van een gifpijl. De overlevende San in de omgeving vluchtten dieper het land in en zetten vandaar hun guerrillaoorlog met wisselend succes voort. De kolonisten hadden hiertegen lange tijd nauwelijks effectief verweer. Het bezoek dat gouverneur Joachim van Plettenberg in 1778-1779 aan het gebied bracht om te proberen orde op zaken te stellen, veranderde niets aan de situatie. Hetzelfde gold voor de tocht die de meegereisde Robert Jacob Gordon toen vanuit de Camdebo door het San-gebied naar het noorden maakte in een poging tot afspraken over een duurzame vrede te komen. De San hielden zich bij Gordons doortocht zorgvuldig verborgen, zodat de missie zonder enig resultaat moest worden beëindigd. Gordon kende dit gebied van een vorige reis, tijdens welke hij de bovenloop van de Gariep of Grote Rivier bereikte en deze op 24 december 1777 de naam Oranjerivier gaf; zie de bladen 278-279. Aldus in hun trek naar het noorden tegengehouden, richtten de boeren hun zoektocht naar nieuw land vooreerst verder naar het oosten, waar ze op de Xhosa zouden stuiten; zie blad 312 en volgende.

The Camdebo (Camdeboo, Kamdeboo), the predominantly low-lying region in the vicinity of Graaff Reinet, was reached by migrant farmers in the second half of the eighteenth century, and in 1773 here and at the Sneeuberg (Sneeuwberg) 109 *leenplaase* or leasehold farms had already been allocated. This seizure of land involved confrontations with the San in this area, who defended themselves so fiercely that for some time further expansion appeared to be impossible. The colonists and their livestock here were constantly exposed to attacks and stealing, and in 1774 a decision was made to organize an unusually large *commando* of European farmers in the entire northern border area of the Camdebo, divided into three units each with its own area of operation. The commandos killed a total of 503 San men and captured 239, for the most part women and children. The young children, most of them not even twelve years old, were divided up among the colonists as workers on their farms and the women were either released or given to Khoi servants as wives. There was one casualty among the commandos, as the result of a poisoned arrow. The surviving Khoi in the area fled deeper into the countryside and from there continued their guerrilla war with varying success. For a long time the colonists had no effective defence against this. The visit that Governor Joachim van Plettenberg made to the area in 1778-1779 in order to settle the situation did not bring any improvement. The same applied to the journey that his fellow traveller Robert Jacob Gordon then made from the Camdebo into the San area to the north, in an attempt to reach an agreement for a lasting peace. While Gordon was travelling through, the San kept themselves carefully hidden, so that the mission eventually had to be ended without results. Gordon knew the area from a previous trip, during which he reached the upper reaches of the Gariep or Grote River (Great River) and on 24 December 1777 gave this the name Oranjerivier (Orange River); see sheets 278-279. Having been blocked in their movement northwards in this way, the farmers hence turned their search for new land primarily to the east, where they would encounter the Xhosa; see sheet 312 and following.

blad 273 boven / sheet 273 above:

Collectie Swellengrebel, F I-40.

[Johannes Schumacher, 1776-1777] :

De Bocke Jagt in Bigin van de Camtebou.

The Springbok Hunt in the Beginning of the Camdeboo.

Aquarel op papier, 27 x 38,5 cm.
Water-colour on paper, 27 x 38.5 cm.

Nabij het huidige Aberdeen ten westen van Graaff-Reinet zag het reisgezelschap van Hendrik Swellengrebel op 8 oktober 1776 'duysenden van springbokken', waarop meer dan een uur met plezier werd gejaagd. Op de achtergrond in het noordwesten liggen de Camdebobergen (Kamdebooberge, Camdeboo Mountains).

Near the present Aberdeen to the west of Graaff-Reinet, on 8 October 1776 Hendrik Swellengrebel's party saw 'thousands of springboks', which they enjoyed hunting for more than an hour. In the background in the northwest are the Kamdebooberge (Camdeboo Mountains).

blad 273 onder / sheet 273 below:

Collectie Swellengrebel, F I-39.

[Johannes Schumacher, 1776-1777] :

Schnee berge bij Koeckmoer.

Sneeuberg near [the farm of] Koekemoer.

Aquarel op papier, 26,5 x 37,5 cm.
Water-colour on paper, 26.5 x 37.5 cm.

Vernon Forbes, die in zijn *Pioneer Travellers of South Africa* een aantal reizen uit de periode 1750-1800 topografisch analyseerde en aan wiens werk hier veel is ontleend, identificeert de afgebeelde boerderij als Tweefontein. Deze hofstede was in Schumachers tijd in het bezit van of in gebruik bij Gerrit Jacobus Koekemoer. Het pad rechts loopt steil en slingerend de Sneeuberg op.

Vernon Forbes, who analysed a number of journeys from the period 1750-1800 from a topographical viewpoint in his *Pioneer Travellers of South Africa*, and from whose work much has been derived here, identifies the farm depicted as Tweefontein. In Schumacher's time this homestead was owned or used by Gerrit Jacobus Koekemoer. The winding path on the right rises steeply towards the Sneeuberg.

Schnee berge bij Koeckmoer

blad 274 boven / sheet 274 above:

Collectie Swellengrebel, F I-38.

[Johannes Schumacher, 1776-1777] :

Bergen van de Camdeboo van de Schneeberg af gezien.

Camdeboo Mountains as seen from the Sneeuberg.

Aquarel op papier, 26 x 37 cm.
Water-colour on paper, 26 x 37 cm.

In het gebied bij de Sneeuberg verbleef het gezelschap van Swellengrebel meerdere dagen, waardoor Johannes Schumacher de gelegenheid kreeg hier diverse afbeeldingen van het overweldigende landschap te maken. Daaronder is deze blik naar het zuiden vanaf de helling van de Sneeuberg, waar men een 'bij uijtneemendheid fraaij gezigt [had] in de vlakte van de Camdebo, op het groen gras en hier en daar verspreid zijnde doornboomen, alsmede langs de Sneeuberg, die als door konst gelegde fortificatiën met kranssen, 40 a 50 voeten hoog, die als naar een lijn getrokken scheenen, en tot die kranssen toe grasgroen waren'. Zie ook de bladen 274 onder, 275 en 276 boven.

Swellengrebel's party stayed in the Sneeuberg area for several days, so that Johannes Schumacher had the opportunity to make various pictures of the breathtaking landscape. Among them is this view to the south from the slopes of the Sneeuberg, where they 'had an exceptionally fine view into the plain of the Camdebo, of the green grass and the thorn trees spread here and there, as well as along the Sneeuberg, which looked like fortifications made by artifice with wreaths, 40 to 50 feet high, seemingly placed in a line, and were grass-green up to the wreaths'. See also sheets 274 below, 275 and 276 above.

blad 274 onder / sheet 274 below:

Collectie Swellengrebel, F I-34.

[Johannes Schumacher, 1776-1777] :

Schneeuw Bergen bij van der Wald.

Sneeuberg at [the farm of] Van der Walt.

Aquarel op papier, 27 x 38 cm.
Water-colour on paper, 27 x 38 cm.

Het was waarschijnlijk het boerderijtje Houd Constant van Johannes Petrus van der Walt dat hier door Johannes Schumacher in de vallei linksonder is afgebeeld. Er woonden meerdere Van der Walts in het gebied van de Sneeuberg en een van de familieleden was in juni 1776, dus maar enkele maanden voor Swellengrebels bezoek, bij een overval door de San gedood.

It was probably the little farm Houd Constant owned by Johannes Petrus van der Walt that Johannes Schumacher has depicted here in the valley in the lower left. Several Van der Walts lived in the area of the Sneeuberg, and one member of the family had been killed in an attack by the San in June 1776, so only a few months before Swellengrebel's visit.

In de Candeboo bij Schwanepoel.

Gezigt van de Schnee-Bergen

blad 275 boven / sheet 275 above:

Collectie Swellengrebel, F I-36.

[Johannes Schumacher, 1776-1777] :

In de Candeboo bij Schwanepoel.

In the Camdebo at [the farm of] Swanepoel.

Aquarel op papier, 26 x 37,5 cm.
Water-colour on paper, 26 x 37.5 cm.

Johannes Swanepoel was opzichter van de boerderij met de huidige naam Brooklyn, tussen Swellendam en het huidige Aberdeen, en was waarschijnlijk dezelfde Swanepoel die Hendrik Swellengrebel tijdens de reis als gids begeleidde. De aquarel van Johannes Schumacher geeft een blik op de Camdebo in noordwestelijke richting, met de vlakke Perdeberg op de achtergrond en meer op de voorgrond de puntige Vuilkop.

Johannes Swanepoel was the overseer of the farm with the current name of Brooklyn, between Swellendam and the present Aberdeen, and he was probably the same Swanepoel who accompanied Hendrik Swellengrebel as a guide on his tour. Johannes Schumacher's water-colour drawing gives a view of the Camdebo in a north-westerly direction, with the flat Perdeberg in the background and more in the foreground the pointed hill known as Vuilkop.

blad 275 onder / sheet 275 below:

Collectie Swellengrebel, F I-35.

[Johannes Schumacher, 1776-1777] :

Gezigt van de Schnee-Bergen.

View of the Sneeuberg.

Aquarel op papier, 27 x 38 cm.
Water-colour on paper, 27 x 38 cm.

Gegend van Schneeuw Bergen na t. Noorden

blad 276 boven / sheet 276 above:

Collectie Swellengrebel, F I-37.

[Johannes Schumacher, 1776-1777] :

Gegend van Schneeuw Bergen na t Noorden.

Vicinity of the Sneeuberg looking North.

Aquarel op papier, 26,5 x 38 cm.
Water-colour on paper, 26.5 x 38 cm.

GRAAF REINET met de COMPAS BERG.

Graaff-Reinet, hemelsbreed zo'n 700 kilometer van Kaapstad en tegenwoordig gelegen in het westen van de provincie Oost-Kaap, werd in 1785 als aparte drostdij afgesplitst van het in 1745 geformeerde Swellendam (blad 295 en volgende), waarvan het bestuursgebied in de tussenliggende jaren zeer ver naar het noordoosten was uitgebreid. De nieuwe drostdij en de hoofdplaats werden genoemd naar de toen net aangetreden nieuwe gouverneur Cornelis Jacob van de Graaff en zijn vrouw Hester Cornelia Reinet. Als eerste kantoor voor de landdrost en heemraden dienden twee boerderijen die daartoe door het gouvernement waren aangekocht. Na het bezoek van gouverneur Janssens aan Graaff-Reinet in 1803 (blad 276 onder) kreeg de plaats in 1804 een nieuw drostdijgebouw naar ontwerp van Louis Michel Thibault, dat tegenwoordig als museum is ingericht. De oostgrens van de nieuwe drostdij werd vastgelegd langs de Tarka-rivier, Baviaansrivier en Grote Visrivier, op grond van de afspraken die gouverneur Joachim van Plettenberg in 1778 had gemaakt met enkele locale Xhosa-hoofden; zie blad 312. Het gebied, dat hoofdzakelijk werd bewoond door veeboeren, die weinig of geen contact hadden met de elite aan de Kaap en met moeite in hun levensonderhoud konden voorzien, werd een haard van verzet tegen het gezag van de Compagnie. In 1795 was de onvrede zo hoog opgelopen dat een openlijke rebellie uitbrak en de boeren in het zuidoosten zich onafhankelijk verklaarden; zie hiervoor het inleidende hoofdstuk. In dat jaar telde de drostdij Graaff-Reinet ruim 3000 inwoners.

Graaff-Reinet, as the crow flies about 700 kilometres from Cape Town and at present located in the western part of Eastern Cape province, was established as a separate Drostdy in 1785. Before that it was part of the Drostdy Swellendam formed in 1745 (sheet 295 and following), which had been extended so far to the north-east in the intervening years that the creation of a new administrative district was thought necessary. The new Drostdy and its capital town were named after the newly appointed Governor Cornelis Jacob van de Graaff and his wife Hester Cornelia Reinet. Two farms purchased by the Cape Government for the purpose served as first office for the *Landdrost* and the local representatives. Following Governor Janssens's visit to Graaff-Reinet in 1803 (sheet 276 below), in 1804 the town was given a new Drostdy building to a design by Louis Michel Thibault, which at present is Graaff-Reinet's museum. The eastern border of the new district was fixed along the Tarka River, the Baviaans River and the Great Fish River, on the basis of agreements that Governor Joachim van Plettenberg had made with several local Xhosa headmen in 1778; see sheet 312. The area was inhabited mainly by cattle farmers who had little or no contact with the elite at the Cape and found it difficult to provide for themselves, and so it became a hotbed of resistance to the Company's authority. In 1795 the mounting dissatisfaction broke into open rebellion among the farmers in the south-east, followed even by a declaration of independence; on this see the introductory chapter. In that year the Drostdy of Graaff-Reinet had just over 3000 inhabitants.

blad 277 boven / sheet 277 above:

Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde, H 447 h.

[Willem Bartholomé Eduard Paravicini di Capelli, 1803] :

Theebos Bergen by Graaf Reinet.

Teebus Mountain near Graaff-Reinet.

Aquarel op papier, 20 x 32 cm.
Water-colour on paper, 20 x 32 cm.

De Teebus (1578 meter) en Koffiebus (1625 meter) vormen de oostelijke grens van het Sneeubergmassief. Ook bij deze tekening van Paravicini kan niet worden gesproken van een topografisch correcte weergave.

The Teebus (1578 metres high) and the Koffiebus (1625 metres) Mountains form the eastern edge of the Sneeuberg massif. Here again Paravicini has not rendered a topographically correct representation.

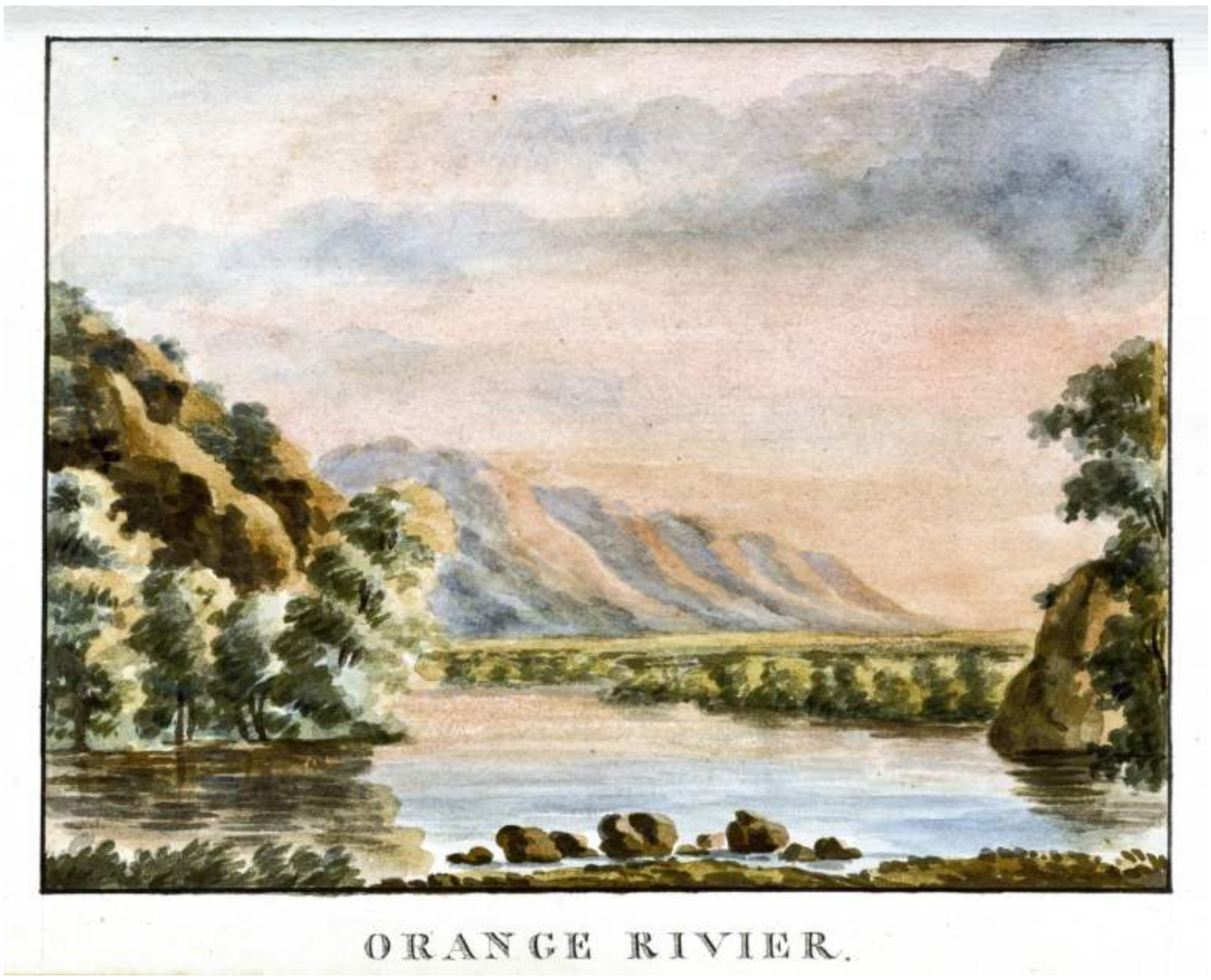

blad 277 onder / sheet 277 below:

Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde, H 447 j.

[Willem Bartholomé Eduard Paravicini di Capelli, 1803] :

Orange Rivier.

Oranjerivier, Orange River.

Aquarel op papier, 20 x 32 cm.
Water-colour on paper, 20 x 32 cm.

Gouverneur Janssens bezocht tijdens zijn inspectiereis in 1803 ook de Oranjerivier, zo'n 230 kilometer verder naar het noordoosten van Graaff-Reinet, die in 1777 van Robert Jacob Gordon deze naam had gekregen; zie de bladen 278-279.

During his journey in 1803 Governor Janssens also visited the Orange River, about 230 kilometres further to the north-east of Graaff-Reinet, which Robert Jacob Gordon had given this name in 1777; see sheets 278-279.

blad 276 onder / sheet 276 below:

Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde, H 447 g.

[Willem Bartholomé Eduard Paravicini di Capelli, 1803] :

Graaf Reinet met de Compasberg.

Graaff-Reinet with the Kompasberg.

Aquarel op papier, 20 x 32 cm.
Water-colour on paper, 20 x 32 cm.

Deze met enige dichterlijke vrijheid gecomponeerde afbeelding geeft een blik op de kleine kern van de plaats Graaff-Reinet met waarschijnlijk de drostdijgebouwen. De ruim 2500 meter hoge Kompasberg in het massief van de Sneeuberg is in werkelijkheid vanaf dit punt niet op deze wijze zichtbaar. Paravicini di Capelli vergezelde gouverneur Jan Willem Janssens als aide-de-camp op diens inspectiereis door de Kaapkolonie in 1803. Tijdens deze tocht vervaardigde hij diverse schetstekeningen, waarvan hij na zijn terugkeer in Nederland in 1805 voor een netversie van zijn verslag aantrekkelijke maar topografisch niet altijd geheel betrouwbare aquarelafbeeldingen maakte.

This depiction composed with a certain degree of poetic license gives a view of the small centre of the town of Graaff-Reinet with what are probably the Drostdy buildings. The 2500 metre high Kompasberg in the Sneeuberg massif is in fact not visible from this point in the way as shown here. Paravicini di Capelli accompanied Governor Jan Willem Janssens as *Aide-de-Camp* on his tour of inspection through the Cape Colony in 1803. On this journey he made various sketch drawings, which upon his return to the Netherlands in 1805 he turned into attractive but not always topographically accurate water-colour illustrations for a fair copy of his report.

bladen 278-279 boven en midden / sheets 278-279 above and centre:

Nationaal Archief, 4.Topo 15.120D.

[Johannes Schumacher], R:J: Gordon, A:o 1778. den 4 meij : [Johannes Schumacher], R:J: Gordon, A:o 1778. the 4th of May :

Gesigt van een rivier en landstreek, gelegen in het zuidelijke gedeelte van africa [...].

View of a river and country, situated in the southern part of Africa [...].

Aquarel op papier, 41 x 304 cm.
Water-colour on paper, 41 x 304 cm.

Verklaringen: [onder] vervolg van de titel :
Explanations: [below] continuation of the title :

Omtrent de 29 st graad zuider breete en seven graden lengte oost van de caap de goede hoop, daar ik den 23 dec: 1777 in mijn noord aan reise voor gestuit ben.

[onder] beschrijvingen [letters y in transcriptie als ij]:
[below] descriptions [letters y transcribed as ij]:

c. Hertog L: Brunswijks berg. In het noordwesten ten westen. schoon dit land sig van verre bergagtig vertoont, is het in het noorden en westen niet hoog, en kan men overal langs, en door deselven als over vlak land met een wagen rijden. alles grasveld ook lage struiken en geen geboomte als bij de rivieren, zijnde in dese streek willigen en mimosa boomen. hier doornbomen genaamt. dese rivier koomt uit het oosten en loopt regt west aan, zijnde hier 250 passen breed, en schoon er riffen rotsen in zijn, was deselve snelstroomende en diep; de zuider oevers zijn omtrent 40 voet hoog, de quik stond aan het water 25 duim 8 tiendens na de schaal van ramsden, dus 3920. voeten boven de oppervlakte van de zee. een duitse mijl agter de poort in het gebergte a, koomt zij uit twe takken in een. de eene koomt uit het noord oosten en de andere uit het zuid oosten, van gelijke grote. ten noorden van de Caap is men over eene grote rivier omtrent dese breete geweest, dewelke deselve moet zijn, en in den wester Oceaan uitloopt, door de namacquas garie genoemt. ik heb dezelve de oranjes rivier genoemt en de noordooste tak derselver Wilhelminaas rivier. na zijne doorlugtig ste Hoogheid, en Mevrouwe de prinses van Oranjen. zij is de enigste rivier van Consideratie dewelke men tot hiertoe vind, zijnde de overigen alleen in regen tijden inpassabel. of nogtans dese rivier overal met kleine vaartuigen, als pramen of tjalken zou kunnen bevaren worden, kan niet versekeren, also van de namacquas gehoord heb dat bij hun land een grote catarakt in de garie is. ook weet niet of deselve in alle saisoenen so vol blijft, also hier een gansch ander Climaat als aan de caap is, donderende het met sware regens, in de somer, komende de buien uit den noorden en gaan door het westen naar het z:o: wanneer op die tijdt aan de caap droog is met forsse z:o: in dese contrey is het in de tijdt Mey, Juny, July kout, met noordelijke winden en sneeuw, en dan regent het aan de Caap met de n:w: wind. hier is men in het hartje van het sogenaamde bosjesmans of chinese bosjesmans land, zijnde jagende hottentotten, zij verschillen in dialact, dog het is oorspronkelijk de selve taal. zij zijn schuwer als enig wild dier dat gesien heb. hebbende ik er in het geheel so agter Sneeuwberg als hier, maar 14 gesien, zeer ver en bij verrassing.

Dit gesigt moet men zig drie quart van een cirkel verbeelden te lopen, strekkende van het zuiden tot het westen. dese rivier is vol hippopotamussen, die in het geheel niet schuw zijn. de wilden graven overal langs de oevers, gaten, sommigen 18 voet diep, dekkende deselven behendig, dat men se niet sien kan, om de uit de rivier komende hippopotamussen in te doen vallen, in een dier gaten viel ik: hebbe ook dese rivier over willen swemmen, dog met ene mijner wilden geen 30 passen van de wal zijnde, sagen wij drie hippopotamussen, op eene plaats, daar wij er nog geenen vernomen hadden, na ons toekomen, het geen ons spoedig deed te rug keeren.

Bij het bosje d. stonden 8 a 10 wilden, dewelke na een korte wijl kijkens de vlucht namen, schoon de rivier tussen ons was. zij seggen, dat wij menschen zijn die Maanen als leeuwen hebben, omdat ons haair geen wol als het hunne is.

a. D'Oranje poort, daar de rivier door koomt lopen: in het oost ten noorden.
b. De plaats daar ik met mijn paart ingevallen ben, en mijn paart doodt gebleven is.

Dit grootse panorama van de Oranjerivier tekende Johannes Schumacher tijdens de tocht door het oostelijke binnenland onder leiding van zijn chef Robert Jacob Gordon in de maanden oktober 1777 tot maart 1778, voor een groot deel in gezelschap van de al eerder genoemde William Paterson. Een iets kleinere kopie is opgenomen in Gordons particuliere atlas in de collectie van het Rijksmuseum Amsterdam; zie de bladen 236-237. Het panorama bestrijkt driekwart cirkel en loopt van het westen (links) met een boog via het noorden en noordoosten naar het zuiden (rechts) en is getekend vanaf een punt ten noordoosten van het huidige plaatsje Venterstad. De stroomrichting is met een pijl naar links aangegeven. De Gariep ('garie' bij Gordon) of Grote Rivier, die op 24 december 1777 door Gordon werd omgedoopt tot Oranjerivier, had hem doen denken aan de Maas bij Maastricht: even breed en even snel stromend. De zijrivier die Gordon de naam 'Wilhelminaas Rivier' gaf, is de huidige Caledon River. Deze samenvloeiing is nu verdwenen in het grote stuwmeer achter de Gariep Dam in de Oranjerivier; zie ook de grote overzichtskaart uit zijn particuliere atlas in het Rijksmuseum Amsterdam op de bladen 250-251. De Orangist Gordon wilde met deze naamgeving stadhouder Willem V, prins van Oranje, en zijn echtgenote Wilhelmina van Pruisen eren. De 'Hertog L: Brunswijks berg' vernoemde hij naar prins Willems vroegere voogd en waarnemend regent tijdens diens minderjarigheid, Lodewijk Ernst hertog van Brunswijk-Wolfenbüttel. Op Gordon's overzichtskaart op de bladen 250-251 is deze zelfde berg aangeduid als 'Prins Willem's de V-Berg'.

Gezien de datering van 4 mei 1778 heeft Gordon dit bijschrift na afloop van de tocht gemaakt. Uit zijn journaal blijkt echter dat hij tijdens deze reis al op de hoogte was van het feit dat een rivier met de San-naam 'Gariep' (Garib, 'Groot Water') in de Atlantische Oceaan uitmondde; hij kende de kaart die Carel Frederik Brink in 1761 van het gebied ten noorden van de Olifantsrivier tot in het het huidige Namibi had gemaakt (zie de bladen 248-249). Mogelijk had hij ook zelf al tijdens een eerste privé-bezoek aan de Kaapkolonie in 1773-1774 in die noordelijke streken gereisd, hoewel gegevens daarover ontbreken; zie voor zijn diverse reizen de genoemde kaart op de bladen 250-251. In ieder geval ging hij er geheel correct van uit dat de Oranjerivier dezelfde zou zijn als de 'Groote Rivier' bij Brink. Gordon was een van de eersten die tijdens zijn verkenningsreizen een barometer gebruikte voor hoogtemetingen; volgens zijn beschrijving bij dit panorama gaf het 'quik' (kwik) bij de Oranjerivier een waarde van '25 duim 8 tiendens na de schaal van ramsden [Jesse Ramsden, Londen], dus 3920. voeten boven de oppervlakte van de zee', ofwel ongeveer 1195 meter, een bij benadering juiste waarde.

This impressive panorama of the Orange River was drawn by Johannes Schumacher during the expedition through the eastern interior led by his superior, Robert Jacob Gordon, in the period October 1777 to March 1778, for the most part in the company of William Paterson (mentioned earlier). A somewhat smaller copy was included in Gordon's personal atlas, now in the collection of the *Rijksmuseum*, Amsterdam; see sheets 236-237. The panorama covers three quarters of a circle, and runs from the west (on the left) in a curve through the north and north-east to the south (on the right), and was drawn from a point to the north-east of the present town of Venterstad. The direction of flow is shown with an arrow pointing left. The Gariep (*garie* in Gordon's annotation) or Great River, which Gordon renamed the Orange River on 24 December 1777, had reminded him of the Maas at Maastricht in the very south of the Netherlands – just as wide and fast-flowing. The tributary that Gordon gave the name *Wilhelminaas Rivier* is the present Caledon River. This confluence has now disappeared in the large reservoir behind the Gariep Dam in the Orange River; see also Gordon's large general map of the Cape Colony from his private atlas in the *Rijksmuseum* on sheets 250-251. By giving these names the Orangeist Gordon wanted to honour the Stadtholder Willem V, Prince of Orange, and his wife Wilhelmina of Prussia. In addition, he named the *Hertog L: Brunswijks Berg* after Prince Willem's former guardian and acting regent during his minority, Lodewijk Ernst Duke of Brunswijk-Wolfenbüttel. On Gordon's general map on sheets 250-251 the same mountain is indicated as *Prins Willem's de V-Berg*.

In view of the dating, 4 May 1778, Gordon made this annotation after the journey was completed. However, from his journal it appears that during this trip he was already aware of the fact that a river with the San name *Gariep* (or *Garib*, Great Water) flowed into the Atlantic Ocean; he knew the map that Carel Frederik Brink had made of the area to the north of the Olifants River as far as the present Namibia in 1761 (see sheets 248-249). It is possible that he himself had already travelled into those northerly regions during his first private visit to the Cape Colony in 1773-1774, but we have no information to confirm this. For his various journeys, see the map mentioned on sheets

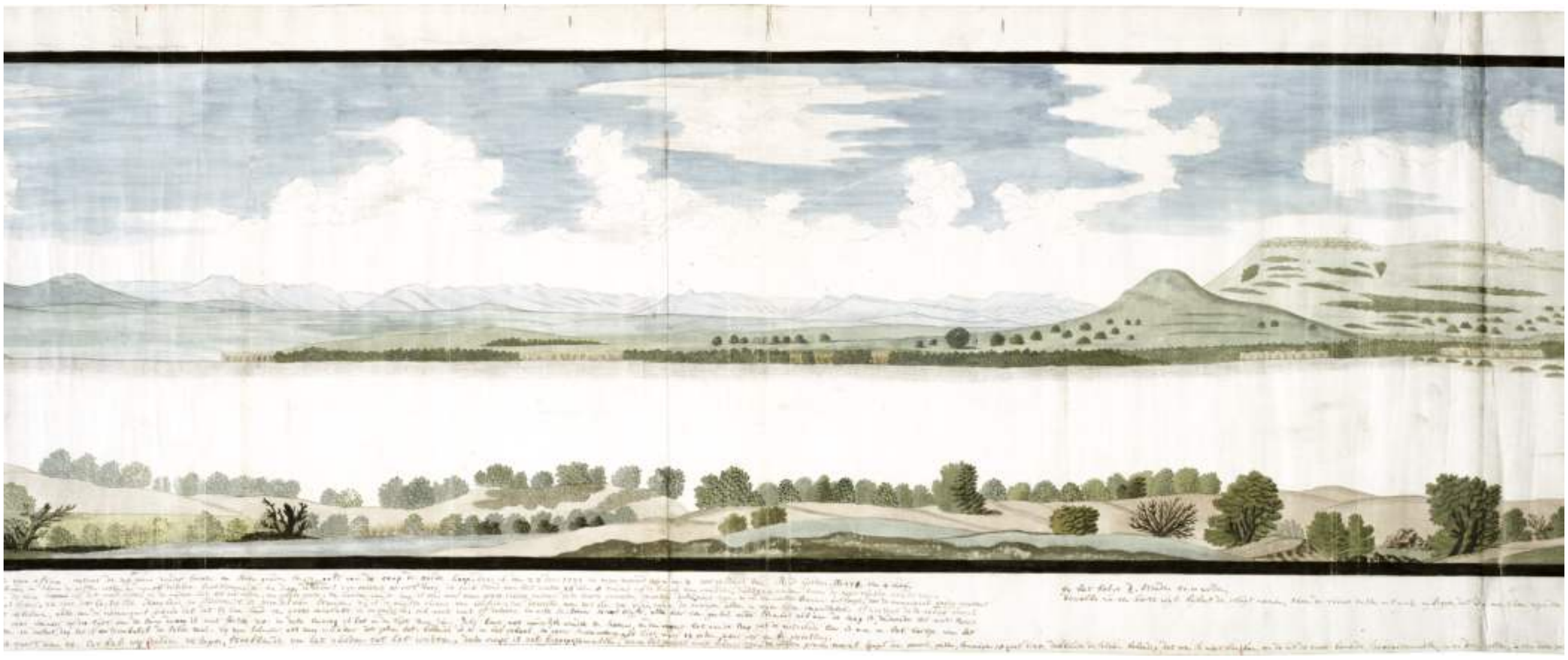

250-251. In any case he correctly assumed that the Orange River was the same as the *Groote Rivier* given by Brink. Gordon was one of the first to use a barometer to measure altitude during his explorations. According to his description of this panorama, at the Orange River the *quik* (mercury) showed a value of '25 inches 8 tenths on the scale of Ramsden [Jesse Ramsden, London], hence 3920 feet above the level of the sea', or approximately 1195 metres, which is close enough to the correct figure.

blad 279 onder / sheet 279 below:

Collectie Swellengrebel, F I-21.

[Johannes Schumacher, 1776-1777] :

De Rinoster Jagt bij de Kleene Visch Revier.

The Rhinoceros Hunt at the Little Fish River.

Aquarel op papier, 27 x 37,5 cm.
Water-colour on paper, 27 x 37.5 cm.

Het reisgezelschap van Hendrik Swellengrebel kwam eind oktober 1776 aan in het grensgebied bij de Kleine en Grote Visrivier (Little, Great Fish River), waar zich nog maar kort tevoren de eerste trekboeren hadden gevestigd. De Compagnie zou haar aanspraken op deze regio pas twee jaar later formeel bekrachtigd zien in een akkoord tussen gouverneur Van Plettenberg en een aantal Xhosa-leiders. 'Hier sprong geen tien treden voor de wagens een renoster [rhinoceros] op, streek voor ons heen door de vlakte en werd door de schutters vervolgd. Na geruyme tijd nagejaagt te zijn over de Groote Visch R., geschoten', vermeldt het journaal onder 1 november. Johannes Schumacher geeft hier mogelijk deze jachtpartij weer, al vermeldt hij dat die plaatsvond bij de Kleine in plaats van de Grote Visrivier. 'Aan deese uyterste grenzen is veel goede weyde voor 't vee, maar te voorsien, dat wanneer het veld veel beslagen word, even zo ras als in de Camdebo en in andere streeken zal verminderen', zo werd er verder genoteerd – een voorspelling die in de volgende decennia goeddeels bewaarheid zou worden.

At the end of October 1776 Hendrik Swellengrebel's travelling party arrived in the border area at the Little and Great Fish Rivers (Klein, Groot Visrivier), where migrant farmers had settled only a short time before. The Company would only see its claims on this region formally ratified two years later, in an agreement between Governor Van Plettenberg and a number of Xhosa leaders. 'Here no ten paces in front of the wagons a *renoster* [rhinoceros] sprang up, headed off across the plain ahead of us and was followed by the marksmen. After being pursued for some time over the Great Fish River, [it was] shot', as the diary says for 1 November. Possibly it was this hunt that has been depicted in this water-colour drawing by Johannes Schumacher, even though he mentions the event to have taken place at the Little Fish River instead of the Great Fish River. 'On these furthest frontiers there is much good pasture for the stock, but it can be predicted that if these grasslands are much grazed on they will diminish just as quickly as in the Camdebo', it was further noted – a prediction that would largely prove to be true in the following decades.

De Bosch-Berg over Breintjes Hoogte.

blad 280 boven / sheet 280 above:

Collectie Swellengrebel, F I-31.

[Johannes Schumacher, 1776-1777] :

De Bosch-Berg over Breintjes Hoogte.

The Bosberg opposite Bruintjieshoogte.

Aquarel op papier, 27 x 38 cm.
Water-colour on paper, 27 x 38 cm.

Samen met Johannes Schumachers aquarel op blad 281 boven vormt dit gezicht een breed panorama van de Groot Bruintjieshoogte, het gebergte nabij de plaats Bruintjieshoogte ten westen van de Kleine Visrivier (Klein Visrivier), met als top de 1632 meter hoge Bosberg. Hier wordt de naam 'Bosch-Berg' gebruikt voor de gehele bergketen; zie ook blad 280 onder.

Together with Johannes Schumacher's water-colour drawing on sheet 281 above, this view forms a wide panorama of the Groot Bruintjieshoogte, the mountains near the town of Bruintjieshoogte to the west of the Little Fish River, with as peak the 1632 metre high Bosberg. Here the name *Bosch-Berg* is used for the mountain range as a whole; see also sheet 280 below.

Begin van de Bosch-Berg over Breintjes Hoogte

blad 281 boven / sheet 281 above:

Collectie Swellengrebel, F I-32.

[Johannes Schumacher, 1776-1777] :

De Bosch-Berg over Breintjes Hoogte bij de Oude Prins.

The Bosberg opposite Bruintjieshoogte at [the farm of] Old Mr. Prins.

Aquarel op papier, 27 x 38 cm.
Water-colour on paper, 27 x 38 cm.

Met de 'Oude Prins' wordt de pionier Willem Prinsloo bedoeld, die hier een boerderij bezat, op de plaats van het tegenwoordige Somerset East.

With the *Oude Prins* the pioneer Willem Prinsloo is meant; he owned a farm here, at the location of the present town of Somerset East.

blad 280 onder / sheet 280 below:

Collectie Swellengrebel, F I-33.

[Johannes Schumacher, 1776-1777] :

Begin van de Bosch-Berg over Breintjes Hoogte.

The beginning of the Bosberg opposite Bruintjieshoogte.

Aquarel op papier, 27 x 38 cm.
Water-colour on paper, 27 x 38 cm.

Op de voorgrond in deze aquarel van Johannes Schumacher stroomt de Kleine Visrivier, op het punt waar deze aan het oostelijke einde van de bergrug van de Groot Bruintjieshoogte raakt.

In the foreground of this water-colour drawing by Johannes Schumacher runs the Little Fish River, at the point where it touches the ridge of the Groot Bruintjieshoogte at its eastern end.

De Bosch-Berg over Breintjes Hoogte bij de Oude Prins

Van de Kaap over land naar het oosten. In de latere compagniestijd was een groot deel van de Kaapkolonie ontsloten door voor ossewagens berijdbare karrewegen. Compagniesemployés op dienstreis en particuliere reizigers gebruikten in hoofdzaak deze gebaande wegen en logeerden bij steeds dezelfde boerderijen langs de routes. Uit diverse bewaard gebleven kaarten is af te leiden dat ook de cartografische opnemingen in eerste instantie doorgaans via deze routes werden gedaan, als gevolg waarvan de meeste tussenliggende gebieden lange tijd blanco bleven; zie bijvoorbeeld de kaart van de landmeter Christoph Hieronimus Leiste uit 1779 op de bladen 282-283. Niet voor niets initieerde gouverneur C.J. van de Graaff in 1785 een uitgebreid karteringsproject met als doel de gehele Kaapkolonie op een schaal van ongeveer 1 : 50.000 in kaart te brengen, volgens de normen die toen in de Republiek algemeen werden. Door zijn vroegtijdige terugroeping in 1791 werd dit werk nooit voltooid; zie het inleidende hoofdstuk. Na zijn ontslag nam Van de Graaff een groot deel van het kaartenarchief van de Kaap mee en werkte hij zelf jarenlang door aan een grote overzichtskaart van de Kaapkolonie, met gebruikmaking van de gegevens van de diverse oudere kaarten; het eindresultaat is gereproduceerd op de bladen 288-290. Op de bladen 282-314 wordt het traject over land ten oosten en zuidoosten van de Kaap beschreven, waarna als laatste op blad 315 en verder de verschillende baaien en vestigingen aan de zuidkust volgen.

From the Cape by land to the east. In the late Company period large parts of the Cape Colony had been opened up by roads passable for oxcarts. Company employees on official business and private travellers mainly used these made roads and as a rule lodged at the same farms along the way. From various extant maps we can conclude that in the first instance the cartographic surveys were also mostly done along these routes, and as a result the areas in between were largely left empty for a long time; see, for example, the map by the surveyor Christoph Hieronimus Leiste from 1779 on sheets 282-283. Not without reason did Governor C.J. van de Graaff initiate an extensive survey project in 1785, with the aim of mapping the entire Cape Colony to a scale of about 1 : 50,000, in accordance with the best standards used in the Republic at that time. Because he was recalled prematurely in 1791, this work was never completed; see the introductory chapter. After he was relieved of his post Van de Graaff took a large proportion of the map archive of the Cape with him and for years kept on working on a large general map of the Cape Colony, using the data from the various older maps; the final result is reproduced on sheets 288-290. The land areas to the east and south-east of the Cape are described on sheets 282-314, and after that the different bays and settlements on the south coast follow from sheet 315.

bladen 282-283 boven / sheets 282-283 above:

Nationaal Archief, 4.TOPO 15.7.

[Christoph Hieronimus Leiste, 1779 / 1785] :

[Kaart van de Kaapkolonie].

[Map of the Cape Colony].

Schaalstok van 20.Uuren of een Graad = [ca. 1 : 507.000].
Scale-bar of *20. Uuren of een Graad* =
[approximately 1 : 507,000].

1 kaart : ms op papier, gekleurd, 63 x 152,5 cm.
1 map : ms on paper, coloured, 63 x 152.5 cm.

Oriëntatie: het noorden is boven.
Orientation: north is up.

Verso: Caart van de zuijd kust van Africa opgenomen door den Land meter Leisten in 1779, in dese ordre gebragt in 1785, diend tot 't journaal van den Landtogt gedaan door den Gouverneur Van Plettenberg in 1778 – als ook hoord daar bij het Journaal door den Landm voorn. gehouden : op desen togt bij het formeren deser kaarte : gedaan.

Verklaringen: [linksonder] aantekeningen door C.J. van de Graaff :

Explanations: [lower left] notes by C.J. van de Graaff :

De Kaap op 16° 10′ Long na de Fransen + 17° 57′ dus […] de Lengte op 34° 7′ den Caap na onse Tell. van Teneriffe. of 35° 2′ Lengte van Teneriff Lacaille, p. 322.
NB volgens Manivalette [d'Apr s de Mannevillette] Legt Tinneriffe 17° 57′ bewesten de meridiaan van Parijs.
IJder […] op 12½ zee meijlen of 10 [?] hol. uuren.

Landmeter Christoph Hieronimus Leiste doorkruiste in de jaren 1777-1779 in opdracht van gouverneur en Raad de Kaapkolonie om een nauwkeurige opneming te doen van de nog niet in kaart gebrachte streken die al wel door Europeanen bewoond werden. Zie in dit verband de aan hem toegeschreven kaart van de Olifantsrivier op de bladen 260-261. In 1779 kon hij zijn overzichtskaart van de kolonie overleggen, die ons nu een goed inzicht geeft in de cartografische kennis van dat moment; vergelijk ook de 25 jaar oudere kaart op de bladen 284-287. Diverse witte plekken dienden nog te worden ingevuld, een taak die gouverneur C.J. van de Graaff direct na zijn aankomst aan de Kaap in 1785 ter hand nam; zie de bladen 288-290. In deze samenhang moeten ook de aantekeningen worden gezien die Van de Graaff op deze kaart toevoegde.

Terwijl Leiste nog onderweg was op zijn karteringsmissie, maakte gouverneur Joachim van Plettenberg van 3 september tot 26 november 1778 een inspectiereis door de kolonie. Doel van de reis was het bezoeken van de 'aller verst gelegene landerijen, zo wijd dezelve door de ingezetenen werden bewoond' en tevens de 'onlangs tusschen de beijde colonien van Stellenbosch en Swellendam nader bepaalde limiet scheidingen, oculair inspectie te nemen'; zie voor de drostdij Stellenbosch blad 263 en volgende en die van Swellendam blad 295 en volgende. De rode lijn rechts op de kaart geeft de limietscheiding tussen beide drostdijen anno 1778 aan. Van de Graaff voegde later de opmerking 'Eer Tijds' toe en de naam 'Graaff Reijnet' voor de in 1785 gestichte drostdij van die naam; zie blad 276 en verder. Erboven noteerde hij in potlood 'Hier Legt den Lieutenand wagtmeester en eerste Veld Commandant in de Velden Van het Noorden David Viliers' (in feite werd deze David de Villiers in 1780 aangesteld als veldcornet onder Carel Marais, commandant van de 'Noordelijke Velden').

Leiste combineerde in deze kaart zijn eigen gegevens (waarschijnlijk volgde hij de met een rode lijn aangegeven wegen) met die van de reis van Van Plettenberg, getuige de naam 'Plettenbergs Baaij' waar Van de Graaff geheel onnodig de oudere namen 'Baaij Contend of Baaij Formosa' toevoegde. Zoals Van Plettenbergs journaal bij 6 november 1778 meldt: 'De gem:d baaij, in welke onlangs de hoeker Catwijk aan de Rijn is geankert geweest, tot nu toe geen vasten naam hebbende gehat, als zijnde arbitrair met de namen van de baay Content, de bay Angola, de Keurboomsriviers- en de Pisangriviersbaey, by 's Comp: papieren bestempeld geworden, wierd by deeze gelegentheyd eens voor al, na den Weled: Gestr: heer gouverneur de Plettenbergs-bay genaamt.' Zie voor deze baai blad 338 en volgende.

Een belangrijke aanleiding tot deze inspectiereis was tevens het oplaaiende geweld tussen de Khoi en San en de Europese boeren langs de verschuivende noordgrens van de kolonie. Op de kaart is niet het gebied ten noorden van de Sneeuberg aangegeven waar Van Plettenberg samen met Robert Jacob Gordon, die hem gedurende het grootste deel van de reis vergezelde, langs de Zeekoerivier (Seekoeirivier, Seekoei River, in 1777 door Gordon Plettenbergrivier genoemd) verder landinwaarts reisde en halverwege de Oranjerivier een VOC-teken liet plaatsen ter afbakening van de noordelijke grens van het compagniesgebied; zie de kaart van Gordon op de bladen 250-251. Dit loze gebaar werd onmiddellijk na zijn vertrek teniet gedaan door de San, die het baken vernietigden. In het oosten waren de boeren en de Xhosa tegenover elkaar komen te staan. Van Plettenberg meende dit probleem opgelost te hebben door zijn al eerder vermelde afspraak met enkele Xhosa-leiders de Grote Visrivier (Groot Visrivier) als grensscheiding aan te houden; zie verder de bladen 312-314. Van de Graaff gebruikte Leistes kaart als een van de onderleggers voor zijn grote overzichtskaart van de Kaapkolonie op blad 288-290.

In the years 1777-1779 the surveyor Christoph Hieronimus Leiste traversed the Cape Colony on the instructions of Governor and Council in order to make an accurate survey of those parts not yet mapped which were already inhabited by Europeans. In this connection see the map of the Olifants River attributed to him on sheets 260-261. In 1779 he was in a position to submit his general map, which now gives us a fair appraisal of the cartographic knowledge of that time; compare also the map from 25 years earlier on sheets 284-287. Various blank spots still needed to be filled in, a task which Governor C.J. van de Graaff took in hand directly after he arrived at the Cape in 1785; see sheets 288-290. The notes which Van de Graaff added on this map should also be seen in this light.

While Leiste was still away on his mapping mission, Governor Joachim van Plettenberg made a tour of inspection through the colony from 3 September to 26 November 1778. The aim of this journey was to visit 'the most distant areas of land, as far as the same are inhabited by the settlers', and at the same time 'to make an ocular inspection of the boundary recently defined between the two colonies of Stellenbosch and Swellendam'; for the Drostdy of Stellenbosch, see sheet 263 and following, and for Swellendam sheet 295 and following. The red line on the right of the map shows the limits between the two districts in the year 1778. Later Van de Graaff added the remark *Eer Tijds* (formerly so) and the name *Graaff Reijnet* for the Drostdy of that name founded in 1785; see sheet 276 and following. Above it he noted in pencil 'Here lies the Lieutenant *Wachtmeester* and First Field Commander in the Fields of the North, David Villiers' (in fact this David Villiers was appointed in 1780 as field cornet under Carel Marais, Commander of the 'Northern Fields').

In this map Leiste combined his own data (probably he followed the roads marked with a red line) with those from Van Plettenberg's journey, in view of the name *Plettenbergs Baaij* where Van de Graaff quite needlessly added the older names *Baaij Contend* or *Baaij Formosa*. As Van Plettenberg's journal for 6 November 1778 says, 'The said bay, in which recently the hooker *Catwijk aan de Rijn* was anchored, not having had a fixed name till now, and being arbitrarily labelled in the Company's papers with the names Content Bay, Angola Bay, Keurbooms River and Pisang River Bay, was on this occasion once and for all named Plettenberg's Bay after the Right Honourable Governor'. For this bay, see sheet 338 and following.

At the same time an important reason for this tour of inspection was the mounting violence between the Khoi and San and the European farmers along the shifting northern border of the colony. The map does not show the area to the north of the Sneeuberg where Van Plettenberg, together with Robert Jacob Gordon, who accompanied him on most of the trip, travelled further inland along the Seekoei River (Seekoeirivier, in 1777 named Plettenberg River by Gordon), and halfway along the Orange River had a VOC marker set up to define the northern border of the Company's territories; see Gordon's map on sheets 250-251. Immediately after his departure this empty gesture was undone by the San, who destroyed the marker. In the east the farmers and the Xhosa had found themselves face to face. Van Plettenberg thought that he had solved this problem by means of the agreement alluded to above with several of the Xhosa leaders to keep the Great Fish River as the boundary; see also sheets 312-314. Van de Graaff used Leiste's map as one of the bases for his large general map of the Cape Colony on sheets 288-290.